

VALSTYBINĖ
KULTŪROS
PAVELDO
KOMISIJA

VALSTYBINĖ KULTŪROS PAVELDO KOMISIJA

Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje

2024

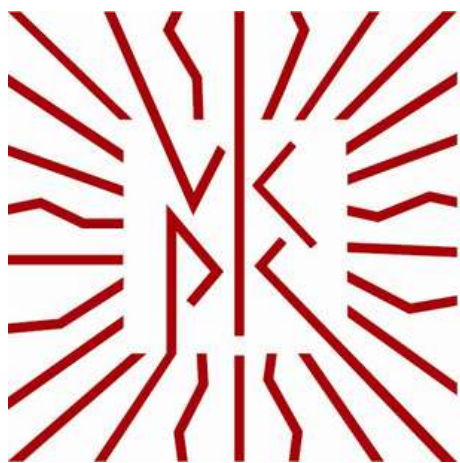
PAVELDO
DNR

Vilnius
2025 m.

Tyrimo darbo grupė:

- Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininkė doc. dr. Vaidutė Ščiglienė
- Kultūros paveldo apsaugos analizės grupės vadovė Viktorija Gadeikienė
- Tyrimo autorius – Kultūros paveldo apsaugos analizės grupės vyr. specialistas Artūras Stepanovič
- Įžanginio žodžio autorė – Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininkė doc. dr. Vaidutė Ščiglienė
- Redaktorė – Šarūnė Baronaitė
- Nuotraukų autorė – Jogailė Butrimaitė

VALSTYBINĖ
KULTŪROS
PAVELDO
KOMISIJA

Turinys

5

Paveldosaugos jungtys: Paveldo komisija ir savivaldybės

6

Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje: ilgametis Paveldo komisijos tyrimas

7

Savivaldybių vaidmens paveldosaugoje raida: požiūrio į kultūros paveldą kaita

10

Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje: 2025 m. tyrimas

11

Kultūros paveldas Lietuvoje: geografinis pasiskirstymas savivaldybėse

17

Kultūros paveldo finansavimas savivaldybėse: 2024 m

23

Savivaldybių paveldotvarkos programos ir kiti kultūros paveldo finansavimo mechanizmai savivaldybėse

25

Nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimas

27

Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos savivaldybėse

28

Savivaldybių vykdoma kultūros paveldo objektų stebėseną

31

Paveldo apsaugos specialistai savivaldybių administracijose

32

Vietos bendruomenių ir privačių valdytojų kultūros paveldo išsaugojimo bei sklaidos veiklos savivaldybėse

35

Išvados ir rekomendacijos

Įžanginis žodis

Valstybinė kultūros paveldo komisija (toliau – Paveldo komisija) ypatingą dėmesį skiria regionams, nes juose, siekiant išsaugoti ir įveikinti kultūros paveldą, susitelkia bendruomenės, yra stiprinama vietos tapatybė, kuriama patraukli gyvenamoji aplinka.

Paveldo komisija jau beveik tris dešimtmečius renka informaciją apie savivaldybių veiklą, susijusią su kultūros paveldo apsauga. Remiantis iš savivaldybių gautais duomenimis, kiekvienais metais atliekamas tyrimas, yra pastebimos tam tikros tendencijos, todėl duomenys ne tik analizuojami, bet ir perauga į labai prasmingas iniciatyvas: nuo 2023 m., remiantis tyrimo duomenimis, apskaičiuotas Savivaldybių paveldosauginis indeksas, įteikiami Paveldo DNR apdovanojimai. Tai leidžia ne tik išryškinti gerąsias praktikas, bet ir parodyti, kokią didelę vertę kuria savivalda.

Savivaldybių paveldosauginį indeksą planuojama atnaujinti ir pristatyti 2027 metais. Paveldo komisijos komanda siekia, kad šis indeksas būtų atnaujintas remiantis bendrakūros principu, todėl organizuoja susitikimus su savivaldybių administracijų atstovais ir už paveldosaugą atsakingais specialistais. 2024 metais Paveldo komisija lankėsi Alytaus apskrityje, o praėjusiais metais – Vilniaus apskrities savivaldybėse. Šiemet susitikimai planuojami Telšių apskrityje, o rezultatai bus aptarti baigiamajame renginyje metų pabaigoje.

Jau įvykę susitikimai savivaldybėse dar kartą patvirtino, kad paveldas stipriausias ten, kur yra aiškus savivaldybės strateginis požiūris. Čia paveldas tampa ne tik saugomu objektu, o ir vietos gyvybingumo varikliu. Vilniaus apskrityje matėme labai skirtingas situacijas, tačiau ir didžiulį potencialą: dvarų pritaikymą, tradicijų ir nematerialaus paveldo puoselėjimą, bendruomenių įsitraukimą. Tyrimu siekiama, kad būtų pateikiami naujasi visos Lietuvos savivaldybių duomenys.

Šiandien paveldas suprantamas plačiau nei tik pastatai ar teritorijos. Pastaraisiais dešimtmečiais kultūros paveldas vis dažniau apibrėžiamas kaip tvarios raidos galimybė, yra siejamas su gyvenimo kokybe, socialiniu gyvybingumu, ekonominiu potencialu ir ekologiniu atsparumu. Paveldas reikšmingai prisideda prie vietos ekonomikos augimo: – skatina turizmą, smulkųjų verslų, kūrybines industrijas ir pritraukia investicijas. Tai socialinio gyvybingumo pagrindas, kuris sutelkia bendruomenes, stiprina tapatybę ir kuria patrauklią gyvenamąją aplinką. Tai tvariausia urbanistinės plėtros forma, leidžianti panaudoti tai, ką

Valstybinės kultūros paveldo komisijos
pirmininkė doc. dr. Vaidutė Ščiglienė

jau turime, tausoti išteklius, mažinti CO₂ ir kartu prisidėti prie klimato kaitos problemų švelninimo. Kartu paveldas yra ir mūsų nacionalinio saugumo dalis: neperkeliamas, autentiškas, daugiasluoksnis valstybės kapitalas, formuojantis jos išskirtinumą ir visuomenės atsparumą išorės grėsmėms. Todėl kiekvienas sprendimas dėl paveldo savivaldybėje šiandien yra ne tik kultūrinis, bet ir ekonominis, socialinis bei aplinkosauginis sprendimas. Tai investicija, kurios grąža matuojama įveiklintomis erdvėmis, stipriomis bendruomenėmis ir aukštesne gyvenimo kokybe.

Tolimesnė kultūros paveldo apsaugos pažanga neatsiejama nuo nuoseklaus savivaldybių įsitraukimo – stiprinant paveldosaugos funkcijas savivaldybėse, inicijuojant naujas veiklas ir aktyviai prisidedant prie Savivaldybių paveldosauginio indekso atnaujinimo. Kuo aktyvesnis bus savivaldos įsitraukimas, tuo stipresnę ir didesnę vertę kuriančią paveldosaugos sistemą turėsime visoje Lietuvoje.

Paveldosaugos jungtys

Paveldo komisija ir savivaldybės

Valstybinė kultūros paveldo komisija (toliau – Paveldo komisija) ypatingą dėmesį skiria Lietuvos savivaldybių vykdomos kultūros paveldo apsaugos analizei, vertinimui ir rekomendacijoms ją tobulinti, nes neretai vietos lygmeniu būna formuojami ir įgyvendinami efektyvūs paveldosaugos sprendiniai. Regioninės institucijos vykdo platų paveldosauginių užduočių spektrą – nuo kultūros paveldo identifikavimo ir vertinimo iki strateginio jo valdymo bei integravimo į kasdienį gyvenimą. Savivaldybių vaidmuo dėl kultūros paveldo apsaugos nuolat stiprėja, jos veikia kaip pagrindiniai partneriai ir tarpininkai – kaip jungiamoji grandis tarp nacionalinės paveldosaugos politikos ir vietos gyventojų interesų, padedanti užtikrinti, kad paveldas būtų ne tik išsaugotas, bet ir darniai integruotas į vietos ekonominį, socialinį ir kultūrinį vystymąsi.

Paveldo komisijos išvažiuojamieji posėdžiai, darbiniai susitikimai ir vizitai, apdovanojimų „Paveldo DNR“ organizavimas, tęstinis ilgametis savivaldybių veiklų kultūros paveldo apsaugos srityje tyrimas, bendradarbiavimas su Kultūros paveldo departamento teritoriniais skyriais – visa tai leidžia kompleksiškai apžvelgti ir įvertinti savivaldybių veiklas kultūros paveldo apsaugos srityje ir įgyvendinti Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymo nustatytus Paveldo komisijos uždavinius ir funkcijas (Tyrimas yra atliekamas įgyvendinant Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 8 punkte numatytą funkciją „vertinti savivaldybių institucijų, įstaigų veiklą kultūros paveldo apsaugos požiūriu“).

Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios interjero detalės

Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje

Ilgametis Paveldo komisijos tyrimas

Paveldo komisija nuo 1997 m. sistemingai renka duomenis apie savivaldybių skiriamas lėšas kultūros paveldo apsaugai – kiekvienais metais kreipiamasi į visas Lietuvos savivaldybes, prašant pateikti informaciją apie finansavimą, skiriamą kultūros paveldui. Šis tęstinis monitoringas leidžia analizuoti kultūros paveldo finansavimo dinamiką, atskleidžiant savivaldybių prioritetų pokyčius ir finansines galimybes kultūros paveldo srityje per ilgą laikotarpį.

Pradėjus vykdyti minėtą tyrimą, surinkta informacija buvo naudojama tik Paveldo komisijos viduje, dažniausiai atliekant tik statistinę savivaldybių skiriamo finansavimo kultūros paveldui analizę. Tačiau laikui bėgant pasikeitė tiek duomenų analizės kryptys, tiek informacijos panaudojimo pobūdis – šiandien surinkta medžiaga vertinama konceptualiai, siekiant aiškiau suprasti savivaldybių veiklas dėl paveldosaugos ir kuo visapusiškiau vertinti. Tyrimo rezultatai naudojami ne tik institucijos viduje, jie pristatomi ir išorės auditorijoms. Šiuo metu tyrimas apima tiek kiekybinę (savivaldybių skiriamų ir pritraukiamų lėšų), tiek kokybinę (paveldosauginių problemų, aktualijų ir sprendimų) analizę, leidžiančią kompleksiskai įvertinti kultūros paveldo apsaugos situaciją savivaldybėse.

Paveldo komisija vykdo kasmetinius tyrimus, kuriais siekiama įvertinti savivaldybių veiklą kultūros paveldo apsaugos srityje. Šių tyrimų metu analizuojama bendra paveldosaugos situacija savivaldybėse, išskiriamos veiksmingos praktikos bei identifikuojami sisteminiai trūkumai. Remiantis gautomis įžvalgomis / analizės rezultatais, formuluojamos rekomendacijos, skirtos tobulinti kultūros paveldo apsaugos politiką ir įgyvendinimą vietos lygmeniu. Atliekant tyrimą analizuojamos savivaldybių skiriamos ir pritraukiamos lėšos, savivaldybių vykdomos paveldosauginės veiklos ir iniciatyvos.

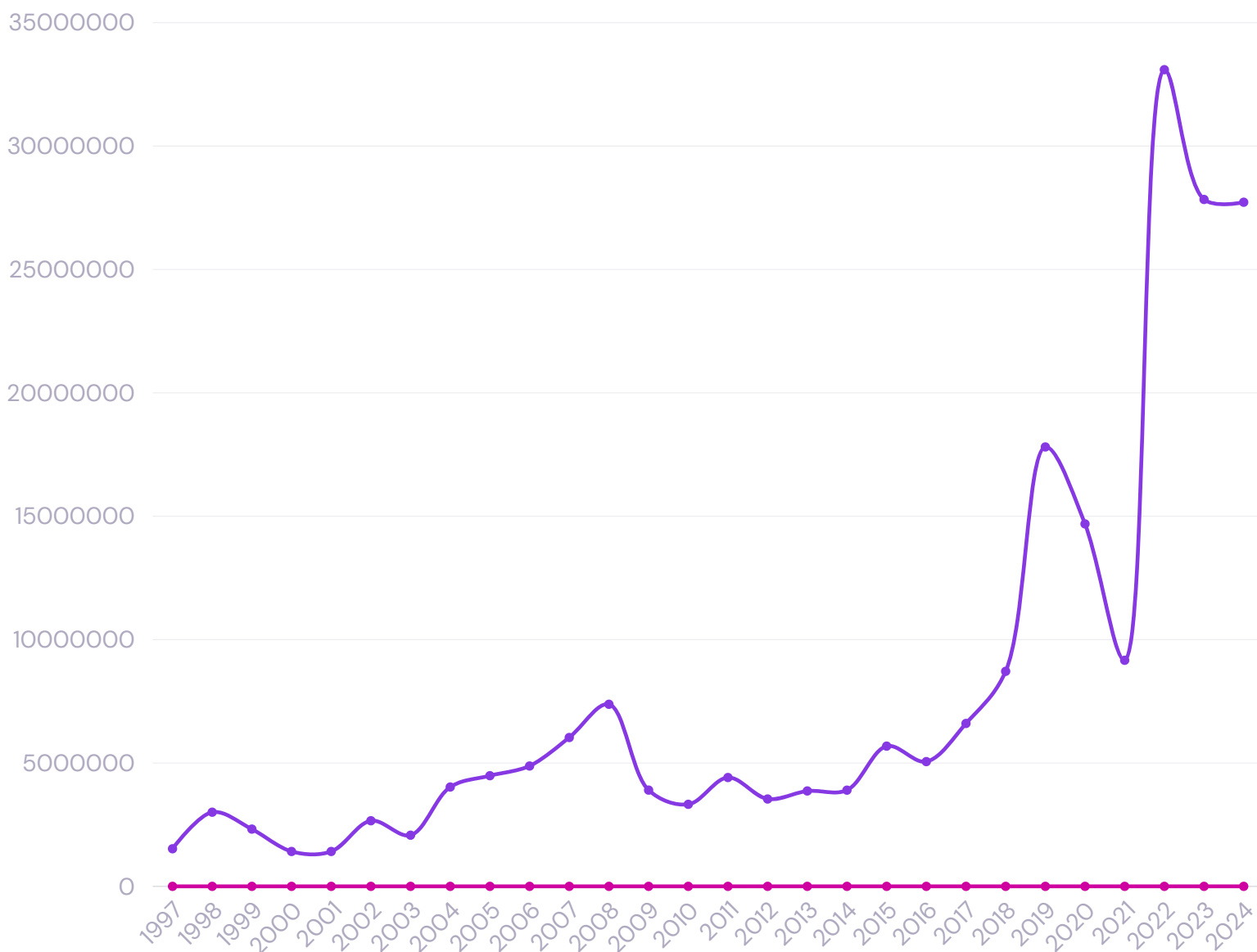

Savivaldybių vaidmens paveldosaugoje raida

Požiūrio į kultūros paveldą kaita

Paveldo komisijos tyrimai atskleidė reikšmingus savivaldybių vaidmens pokyčius kultūros paveldo apsaugos srityje per pastaruosius dešimtmečius. Tokie požiūrio į kultūros paveldą pokyčiai susiję tiek su kintančiais visuomenės lūkesčiais, tiek su nacionalinės paveldosaugos politikos krypties transformacija – savivaldybių kultūros paveldo funkcijos ir veiklos keitėsi dėl makropolitinių ir sociokultūrinių pokyčių.

Savivaldybių kultūros paveldui skirtos lėšos

Šaltinis: sudaryta remiantis savivaldybių pateiktais duomenimis

Analizuojant kasmetinius savivaldybių teikiamus duomenis ilgai ryškėja tendencija, kad vis daugiau savivaldybių pradeda suvokti kultūros paveldą ne kaip atskirą reiškinį, kurio finansavimas yra priverstinis ir neperspektyvus, o kaip integralią sritį ir potencialų resursą, į kurį investuojant kuriama pridėtinė vertė ir sprendžiami aktualūs ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir politiniai klausimai. Tai patvirtina augantis savivaldybių finansinis prisidėjimas prie kultūros paveldo objektų tvarkybos, priežiūros ir jų pažinimo sklaidos, didėjantis savivaldybių saugomais paskelbtų kultūros paveldo objektų skaičius. Savivaldybių požiūrio į paveldą pokytis lėmė vis didėjantį finansavimą kultūros paveldui ir vis aktyvesnes veiklas, susijusias su paveldo objektais: pradėta vis aktyviau ieškoti galimybių pritraukti finansavimą iš kitų šaltinių, atitinkamai didinant ir savo (savivaldybės) investicijų dalį. Pastaraisiais metais kai kuriose savivaldybėse palaipsniui kuriama ir įgyvendinama finansinių paskatų sistema – taikomos įvairios mokesčių lengvatos kultūros paveldo objektų valdytojams ir kuriamos paveldotvarkos programos.

Pastarųjų dešimtmečių pokyčiai savivaldybių vykdomoje kultūros paveldo apsaugoje

Politiniai pokyčiai: valstybės valdymo decentralizacija

Decentralizavus paveldosaugos funkcijas, didesnė atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą ir jo integravimą į vietos plėtros strategijas buvo perduota savivaldybėms.

Toks pokytis reikalavo ne tik institucinių gebėjimų stiprinimo (miestų ir rajonų savivaldybėse įsteigti paveldosaugos padaliniai / paveldosaugininkų etatai), bet ir naujo požiūrio į paveldą – ne vien kaip nacionalinės reikšmės saugotiną objektą, bet kaip gyvą, dinamišką išteklį, svarbų vietos identitetui ir socialinei darnai.

Istorinės kultūros pokyčiai: istorinių naratyvų papildymas

Tradiciinius didžiuosius istorinius naratyvus imta pildyti smulkesniais alternatyviais vietinio (savivaldybės) lygmens pasakojimais / konstruktais bei ieškoti naujų paveldo įprasminimo ir aktualizavimo būdų.

Susiformuoja naujai subalansuotas paveldo vadybos kontekstas, kuriame savivaldybės įgauna didesnę reikšmę.

Sociokultūriniai procesai: savimonės kitimas

Bendruomenių aktyvėjimas, išaugęs susidomėjimas vietos istorija ar su kultūros paveldo objektais siejamos tapatybės paieškomis skatina savivaldybės imtis aktyvesnių veiksmų, kad būtų išsaugotas paveldas.

Paveldas tampa svarbus įvairialypių tapatumų: vietos gyventojų, įvairių socialinių grupių, taip pat ir tautinių mažumų, išsaugojimui, jų vaidmens istorijoje ir dabartyje suvokimui. Paveldo politika tampa neatsiejama socialinės ir kultūrinės savivaldos darbotvarkės dalimi.

Ekonominiai pokyčiai: augančios finansinės galimybės

Auganti šalies ekonomika, didėjanti gyventojų perkamoji galia leidžia daugiau laiko ir pinigų skirti kultūrinėms veikloms, taip pat ir paveldui. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (2004 m.) atsirado naujos kultūros paveldo sutvarkymo ir įveiklinimo galimybės.

- ✓ ES struktūrinių fondų, Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinio mechanizmo programos, taip pat vis augančių Lietuvos valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšomis buvo sutvarkyti reikšmingiausi kultūros objektai.

Paveldo suvokimo kitimas

Paveldo, kaip integralaus ir atsiperkančio (finansiniu, kultūriniu, socialiniu atžvilgiu) išteklių suvokimas.

- ✓ Kultūros paveldo ištekliai pradedami suvokti kaip ilgalaikė vertybė, vienas iš tvaraus vystymosi veiksnių.

Autentiškumo reikšmės ir vertės didėjimas.

- ✓ Atsiranda siekis darniai pritaikant kultūros paveldo objektus, išlaikyti pusiausvyrą tarp modernaus jų pritaikymo ir autentiškumo išsaugojimo.

Aktyviau skleidžiama informacija apie kultūros paveldo vertę ir reikšmę.

- ✓ Didinamas kultūros paveldo objektų žinomumas, populiarumas, užtikrinamas platesnis objektų atvirumas visuomenei ir lankytojams.

Paveldo komisijos posėdžių salė, Rūdninkų g. 13, Vilnius

Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje

2025 m. tyrimas

Siekiant, kad Paveldo komisijos 2023 m. sukurtas Savivaldybių paveldosauginis indeksas skatintų savivaldybes imtis daugiau iniciatyvos dėl paveldo apsaugos ir būtų formuojamas ilgalaikis bendrakūros požiūris į kultūros paveldo objektų išsaugojimą, 2024 m. Paveldo komisija išplėtė kasmetinį tyrimą, didelį dėmesį skirdama savivaldybių vykdomos kultūros paveldo apsaugos kokybinių aspektų vertinimui.

Iki 2027 m. Paveldo komisija planuoja atnaujinti Savivaldybių paveldosauginio indekso nustatymo kriterijus. Siekiama, kad šis indeksas būtų pagrįstas ne tik faktiniais duomenimis, bet ir kokybiniu vertinimu. Todėl Paveldo komisija, norėdama įvertinti jau sukurtą Savivaldybių paveldosauginį indeksą, jo rodiklių (ir jų reikšmių) sistemą ir aptarti indekso tobulinimo galimybes, organizuoja išvažiuojamuosius susitikimus su savivaldybių paveldosaugininkais, merais ir jų komandomis, vietos bendruomenėmis, paveldo objektų valdytojais įvairiose Lietuvos savivaldybėse. Taip pat papildomai atliekamas kokybinis paveldosauginės situacijos savivaldybėse vertinimas. Siekiama atlikti „atvejo“ – atskiros apskrities savivaldybių grupės – analizę, kuri suteikia galimybę išsamiai ir atsižvelgiant į situaciją išnagrinėti konkrečius paveldosauginius projektus ir jų įgyvendinimo praktikas tiriamame regione. Tokia „atvejo“ analizė yra efektyvus metodas, leidžiantis įsigilinti į konkrečią situaciją ir įvertinti ją įvairiais aspektais. Tai padeda geriau suprasti sudėtingas paveldosaugos problemas, ypač tais atvejais, kai paveldas yra susijęs su vietos bendruomenės gyvenimu, kultūriniu identitetu ir kitomis papildomomis vertybėmis.

Naujo Savivaldybių paveldosauginio indekso kūrimas yra ilgalaikis projektas, kurio metu papildomai vykdomas kokybinis vertinimas ir atliekamos analizės dešimtyje Lietuvos apskričių. Šio projekto pirmame etape 2024 m. duomenų analizei buvo pasirinkta Alytaus apskritis, o 2025 m. Paveldo komisija vykdė Vilniaus apskrities savivaldybių paveldosauginės situacijos išsamesnį tyrimą.

Atliekant 2025 m. tyrimą, Paveldo komisija raštu kreipėsi į visas savivaldybes, prašydama pateikti duomenis apie savivaldybių lėšų panaudojimą saugant kultūros paveldą 2024 m. ir atsakyti į papildomus klausimus apie kultūros paveldo apsaugos situaciją savivaldybėse – buvo gauti visų savivaldybių atsakymai. Taip pat Paveldo komisija atliko Vilniaus apskrities savivaldybių administracijose dirbančių paveldosaugininkų anketines apklausas, apsilankė visose aštuoniose Vilniaus apskrities savivaldybėse, susitiko su paveldosaugininkais, vietos bendruomenėmis ir suinteresuotais asmenimis, apžiūrėjo kultūros paveldo objektus. Vilniaus apskrities tyrimo duomenis buvo pristatyti atskirame renginyje.

Kultūros paveldas Lietuvoje

Geografinis pasiskirstymas savivaldybėse

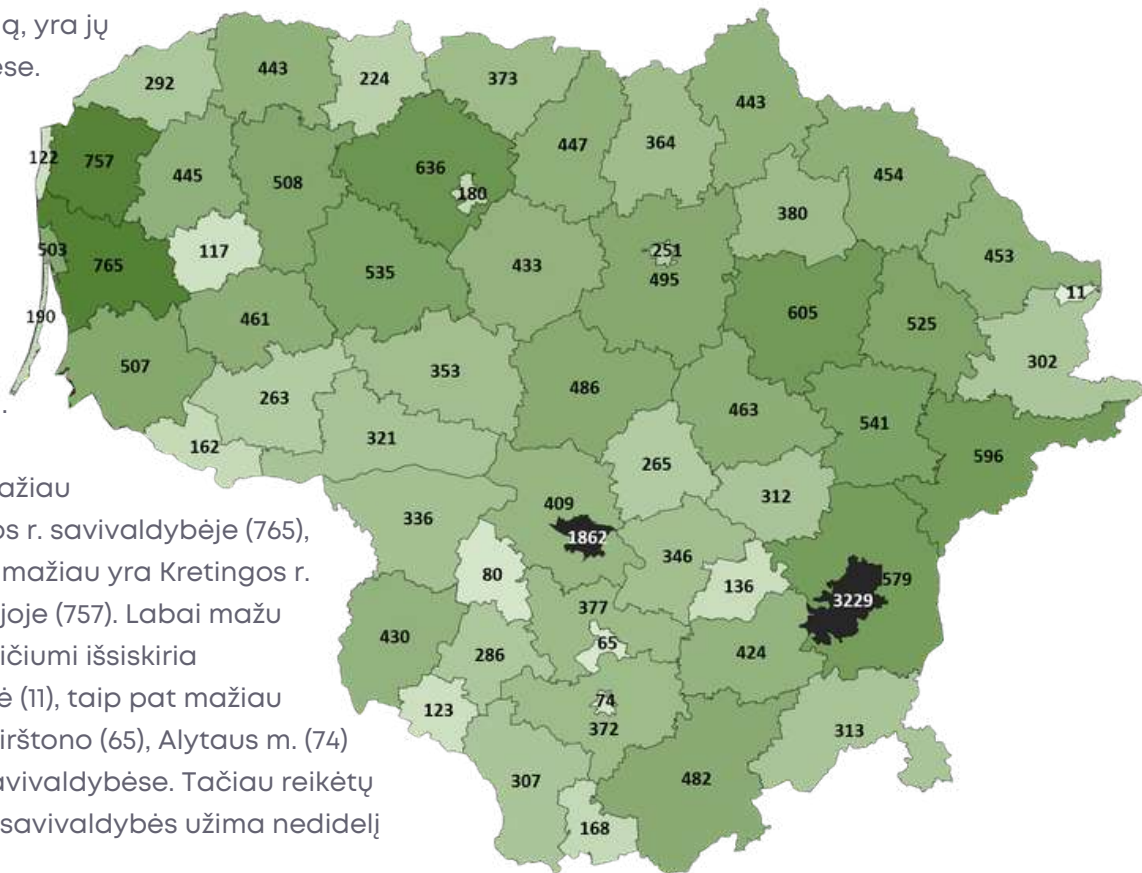
Atliekant 2025 m. tyrimą, kultūros paveldo apsaugos situacija savivaldybėse analizuota ir vertinta atsižvelgiant į savivaldybių teritorijose esančių kultūros vertybių skaičių, jų reikšmingumo lygmenį ir statusą, įvertinant šių duomenų ir savivaldybės sutelkto finansavimo, vykdomų administracinių paveldosauginių veiklų ir iniciatyvų santykį. Bandyta rasti sąsajų tarp minėtų faktorių ir šiuos duomenis panaudoti atnaujinant Savivaldybių paveldosauginio indekso nustatymo rodiklius.

Lietuvoje šiuo metu yra virš 26 tūkst. nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų (unikalių kodų Kultūros vertybių registre). Reikia atkreipti dėmesį, kad unikalių kodų, o taip pat ir vertybių skaičius registre nuolat auga. Pvz., pastaraisiais metais ypač susidomėta kasdienės architektūros statiniais, papildančiais urbanistines vietas ar kraštovaizdį, taip pat tarpukario architektūros bei XX a. postmodernistinėmis pastatais, Lietuvos valstybingumui svarbiomis memorialinėmis – istorinėmis vietomis ir paminklais. Be to, sparčiau vykdomas nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimas – sistemingas procesas, kurio metu vyksta potencialių kultūros paveldo objektų identifikavimas, aprašymas ir vertinimas. Tai yra pirminis nekilnojamojo kultūros paveldo apskaitos etapas, kai sukuriami išsami duomenų bazė, padedanti planuoti kultūros paveldo apsaugą, identifikuojant naujus, anksčiau nežinomus ir galimai vertingus objektus. Tad tikėtina, kad ir artimiausioje ateityje kultūros paveldo objektų skaičiaus didėjimo Lietuvoje tendencija išliks.

Vertinant kultūros paveldo objektų geografinį išsidėstymą Lietuvoje, galima nustatyti jų regioninę koncentraciją, paplitimo tendencijas bei sąsajas su istorinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis raidos aplinkybėmis. Paveldo geografinis pasiskirstymas lemia savivaldybių veiklos intensyvumą, strateginį planavimą ir įvairaus bendradarbiavimo mastą, tiesiogiai veikdamas vietos lygmens paveldosaugos vykdymą.

Kultūros paveldo objektų skaičius savivaldybėse. Pagrindinis rodiklis, nusakantis paveldo objektų pasiskirstymą, yra jų skaičius savivaldybėse.

Didžiausiu objektų skaičiumi iš visų savivaldybių reikšmingai išsiskiria Vilniaus m. savivaldybė (3229). Maždaug 1,5 karto mažiau yra Kauno m. savivaldybėje (1862), apytikriai 4 kartus mažiau objektų yra Klaipėdos r. savivaldybėje (765), dar keliais objektais mažiau yra Kretingos r. savivaldybės teritorijoje (757). Labai mažu paveldo objektų skaičiumi išsiskiria Visagino savivaldybė (11), taip pat mažiau nei 100 objektų yra Birštono (65), Alytaus m. (74) ir Kazlų Rūdos (80) savivaldybėse. Tačiau reikėtų įvertinti tai, kad šios savivaldybės užima nedidelį plotą.

Kultūros paveldo objektų tankis savivaldybėse. Mažu užimamu plotu pasižymi ir objektų skaičiaus sąrašo viršuje esančios miestų savivaldybės, todėl norint palyginti buvo nustatytas papildomas rodiklis –

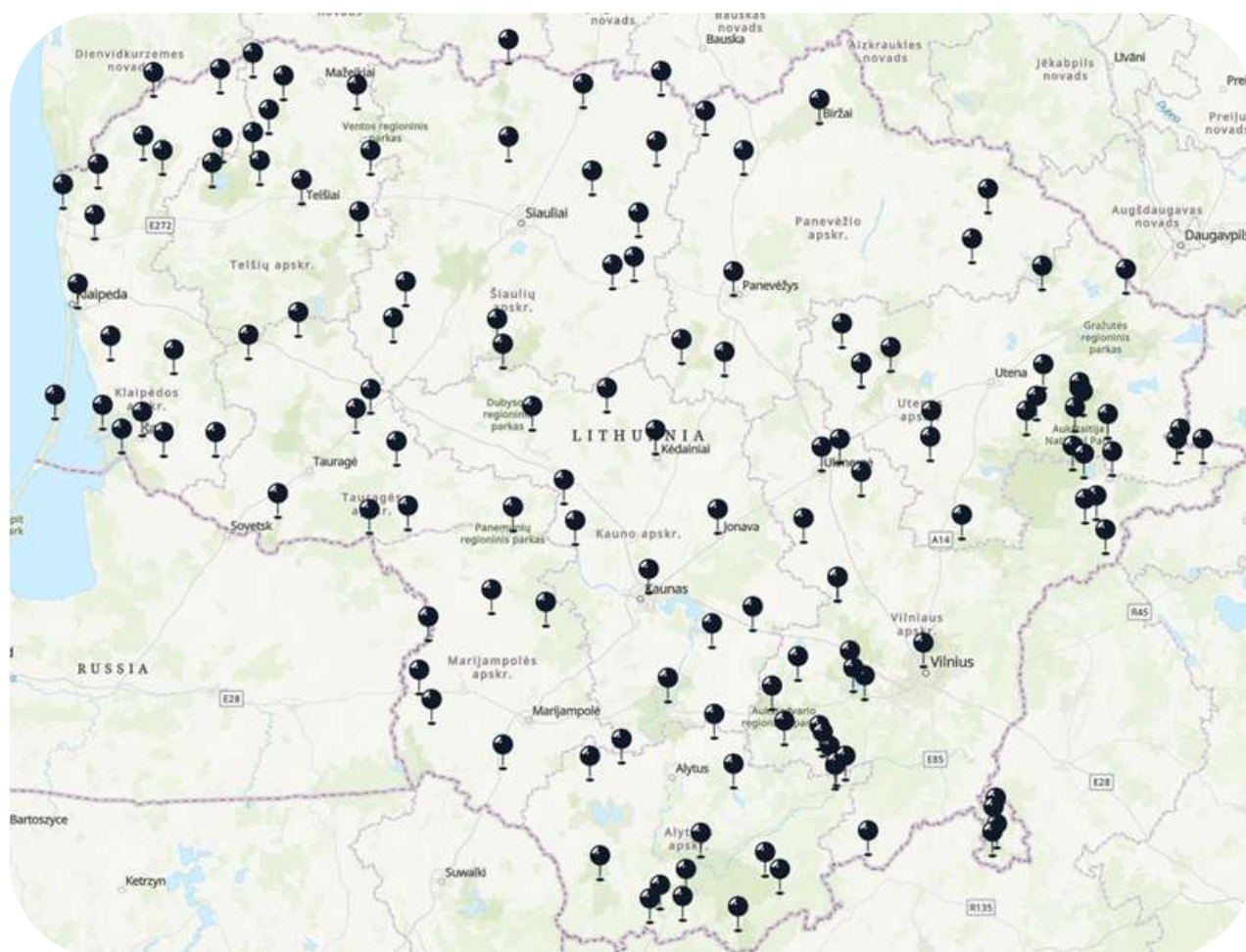
objektų tankumas, kuris nusako objektų skaičių tenkantį sutartam ploto vienetui. Kultūros vertybių koncentracija ploto vienetu yra svarbi teritorijų planavimui. Šiuo rodikliu vertinamas ne objektų reikšmingumas, o rodiklio įtaka kitoms sritims, pirmiausia – teritorijų vystymui. Taip pat šis rodiklis svarbus aptariant turizmo, kultūros paveldo ekonominio potencialo aspektus.

Pasirinktas sąlyginis 25 km² plotas (t. y. įsivaizduojamas 5x5 km kvadratas ar ~3 km (2,82) spindulio apskritimas, į kurį Lietuvoje vidutiniškai turėtų patekti apie 10 (10,1) kultūros paveldo objektų). Atliekant vertinimą šiuo metodu paaiškėjo,

kad išsiskiria Kazlų Rūdos savivaldybė – čia į nustatytą ploto nominalą patenka mažiau nei 4 (3,6) objektai, o Visagino ir Rietavo savivaldybėse – kiek mažiau nei 5 objektai. Didelė dalis savivaldybių nenutolsta nuo minėtų ~10 objektų į 25 km². Reikšmingai šio išvestinio objektų koncentraciją atspindinčio vidurkio reikšmę lenkia nedidelio ploto, tačiau tankiai užstatytos ir gyvenamos miestų (išskyrus Neringos) savivaldybės: Neringos savivaldybė (34) – apie 3 kartus daugiau; Palangos miesto (39) ir Alytaus miesto (47) maždaug 4 kartus daugiau; Šiaulių miesto (55) savivaldybė beveik 6 kartus daugiau; Panevėžio (126) ir Klaipėdos (128) miestų savivaldybės – apie 12 kartų daugiau, o daugiausiai objektų turinčios ir labiausiai juos sukonzentravusios palyginti nedideliame plote yra Vilniaus miesto (201) ir Kauno miesto (297) savivaldybės – apie 20–30 kartų daugiau.

Vietovės Kultūros vertybių registre sudaro kiek daugiau nei 0,6 proc. visų vertybių, tačiau savo kompleksiskumu ir apimtimi yra labai reikšmingos ir negali būti lyginamos su kitomis vertybėmis, nes jas sudaro pavieniai objektai ir kompleksai. Išskirtini miestų ir miestelių senamiesčiai, istoriniai centrai ir priemiesčiai, kuriuose yra daug kultūros vertybių. Tai yra „gyvos“ struktūros, kuriose vyksta nuolatiniai urbanizacijos procesai ir ūkinė veikla. Toks vietovių kompleksiskumas lemia sudėtingą ir daugialypę valdymo sistemą, apimančią tiek kultūros vertybių išsaugojimo ir pritaikymo, tiek šių teritorijų vystymo aspektus. Miestų ir miestelių problematika skirtinga, tačiau dėl objektų koncentracijos, jų naudojimo, pritaikymo ir integravimo į kasdienį gyvenimą yra labai aktuali.

Analizuojant kultūros paveldo objektų ir vietovių išsidėstymą nustatyta, kad daugiausia visų pobūdžių kultūros paveldo objektų yra šalia trijų didžiausių Lietuvos miestų (daugumą vertybių sudaro statiniai, kurie turi reikšmės miestų vystymui). Objektų ir vietovių skaičiaus koncentracija išsiskiria ir kitų miestų teritorijos bei rajonai vakarų Žemaitijoje, arealas Aukštaitijoje ties Švenčionimis ir Ignalina, Neries ir Nemuno slėniai. Kitoje Lietuvos teritorijos dalyje kultūros vertybės išsidėsčiusios maždaug tolygiai (5–10 vnt. / 25 km²).

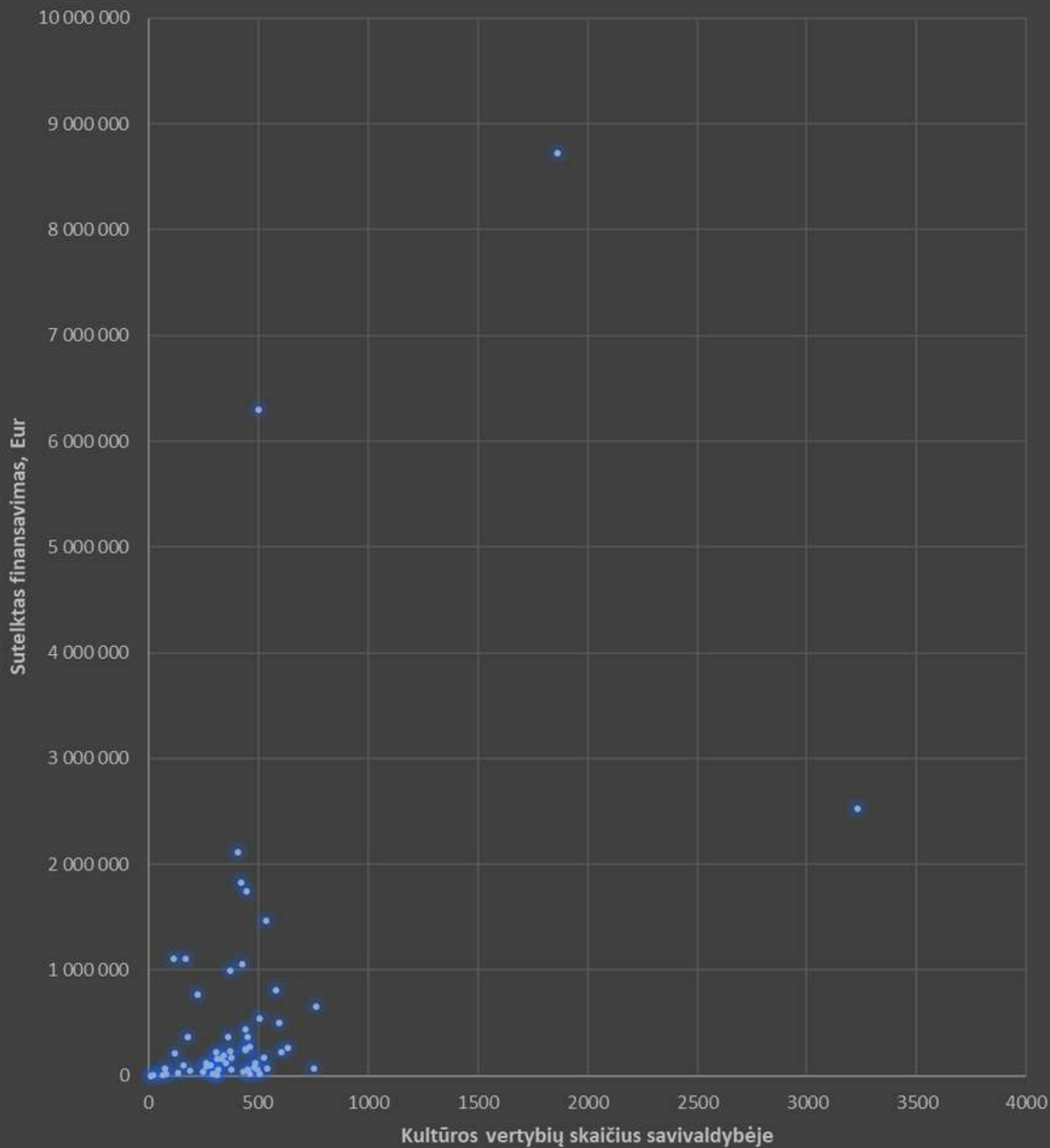
Tačiau reikia įvertinti, kad nors miestai paprastai pasižymi didesniu nekilnojamojo kultūros paveldo objektų kiekiu, panašaus dydžio miestuose tokių paveldo objektų skaičius gali žymiai skirtis. Skiriasi ir šių objektų paveldosauginė vertė, labai vertingų objektų gali būti ir mažesnėse ar kaimiškose vietovėse.

Taigi, matome, kad kultūros paveldo objektų didžiausia koncentracija, remiantis esamos būklės analize, yra didžiuosiuose miestuose – urbanistiniuose centruose, kur yra didžiausias nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų skaičius bei sąlyginai didžiausia šių objektų koncentracija. Tad, dažnu atveju, galima įžvelgti tiesioginę sąsają tarp objektų kiekio ir koncentracijos savivaldybės teritorijoje bei savivaldybės institucinio aktyvumo, administracijoje dirbančio paveldosaugininko darbo krūvio, funkcijų įvairovės bei įsitraukimo į paveldosaugos procesus masto – didesnis paveldo objektų skaičius lemia intensyvesnį veiklų poreikį, dažnesnį administracinių procedūrų vykdymą bei daugiau atsakomybių. Pvz., Kazlų Rūdos savivaldybėje, išsiskiriančioje tiek mažu kultūros paveldo objektų kiekiu, tiek ir nedidele jų koncentracija, savivaldybės administracijoje paveldosauginės funkcijos yra priskirtos Turto valdymo ir ūkio skyriaus vyriausiajam specialistui (inžinieriui) 0,3 pareigybės dalimi. Panaši situacija ir Visagino savivaldybėje – čia yra vos 11 kultūros paveldo objektų, tad savivaldybėje nėra įsteigto atskiro paveldosaugos padalinio ar atskiros paveldosaugininko pareigybės, o šios funkcijos 25 proc. dalimi yra priskirtos vyriausiajam specialistui. Tuo tarpu Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų savivaldybėse, kuriose kultūros paveldo objektų daug ir jų koncentracija teritorijoje didelė, savivaldybių administracijose veikia atskiri kultūros paveldo apsaugos skyriai, kuriuose yra po kelis darbuotojus.

Kultūros paveldo finansavimo ir kultūros vertybių savivaldybėje skaičiaus santykis. Daugiausia lėšų kultūros paveldo tvarkybai paprastai skiria Lietuvos didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos) savivaldybės, mažiausiai – Visagino. Šie duomenys visiškai sutampa su kultūros paveldo objektų kiekio ir koncentracijos teritorijoje rodikliais.

Vertinant savivaldybių 2024 m. kultūros paveldui skirtą ir pritraukto finansavimo bei savivaldybėje esančių kultūros paveldo objektų santykį, didžioji dalis savivaldybių išsidėsto apytikriai panašiam diapazone. Verta paminėti, kad aukščiausias pozicijas užima Klaipėdos m., Rietavo, Druskininkų, Kauno r. ir Kauno m., Trakų r., Pakruojo r., Akmenės r., Kelmės r., Joniškio r. Šiose savivaldybėse santykinė finansinė reikšmė vienam savivaldybėje esančiam kultūros paveldo objektui yra didžiausia – padalinus visą jų skirtą finansavimą visiems kultūros paveldo objektams, esantiems jų teritorijoje, vienam kultūros paveldo objektui tektų keli ar net keliolika tūkstančių eurų. Tuo tarpu yra savivaldybių (Širvintų r. sav., Šilutės r. sav.), kur toks finansavimas vienam objektui būtų apie 20–30 eurų.

Kultūros paveldo objektų skaičiaus savivaldybėse ir savivaldybių sutelkto finansavimo kultūros paveldui 2024 m. santykis

Šaltinis: sudaryta remiantis Kultūros vertybių registro ir savivaldybių pateiktais duomenimis

Kultūros paveldo objektų reikšmingumo lygmuo ir statusas. Verta paminėti, kad kiek daugiau negu trims ketvirtadaliams objektų, esančių Kultūros vertybių registre (76 proc.), yra nustatytas reikšmingumo lygmuo: 25 proc. vertybių yra nustatytas nacionalinis, 37 proc. – regioninis ir 14 proc. – vietinis lygmuo (24 proc. vertybių reikšmingumo lygmuo yra nenustatytas).

Visiems 100 proc. paveldo objektų nustatytas reikšmingumo lygmuo yra tik Visagino savivaldybėje. Mažu nenustatyto reikšmingumo lygmens rodikliu pasižymi dar kelios nedaug objektų turinčios savivaldybės; ypač daug objektų turinčiose savivaldybėse „nenuspręsto reikšmingumo“ objektų procentas yra didesnis negu ypač mažai objektų turinčiose savivaldybėse, tačiau yra ir savivaldybių, turinčių vidutiniškai arba palyginti mažai objektų ir aukštą nenustatyto reikšmingumo lygmens procentą.

Dominuojantis paveldo objektų reikšmingumo lygmuo savivaldybėse yra regioninis, kai kur nacionalinis arba nacionalinis ir regioninis. Daug nacionalinio reikšmingumo lygmens objektų yra Švenčionių r. savivaldybėje.

Taigi, galime daryti išvadą, kad nors reikšmingumo lygmuo nustatytas ne visoms vertybėms, šalyje dominuoja regioninio ir nacionalinio reikšmingumo lygmens kultūros paveldo objektai. Tai atspindi pastarojo laikotarpio tendencijas, t. y. centralizuoto (valstybės) kultūros paveldo saugojimo modelio formavimąsi. Didelius valstybės įsipareigojimus saugant paveldą patvirtina vertybių statuso rodikliai: valstybės saugomomis paskelbta 31 proc. vertybių ir 9 proc. – paminklais; savivaldybės saugomais – vos 0,5 proc. vertybių.

Alytaus m., Druskininkų, Jurbarko r., Kauno m., Kelmės r., Klaipėdos m., Klaipėdos r., Panevėžio m., Zarasų r. savivaldybės yra paskelbusios objektus ar vietas savivaldybių saugomais. Šiose savivaldybėse iš viso yra 134 tokie objektai ar vietovės. Verta paminėti, kad 2024 m. Klaipėdos r. savivaldybė paskelbė Kalotės kaimo mokyklos pastatą (u. k. 31054) savivaldybės saugomu objektu – tai pirmas per paskutinius kelis metus atsiradęs naujas tokio statuso objektas. Dar 28 kultūros paveldo objektai (praėjusių metų tyrimo metu tokių objektų buvo 9) yra inicijuoti skelbti savivaldybių saugomais: 7 iš jų Klaipėdos r., 1 – Palangos m. ir 20 – Klaipėdos m.

Verta atkreipti dėmesį, kad kultūros paveldo objektų ir vietovių skelbimo savivaldybės saugomais procesas yra sustojęs. Per paskutinius 3 metus atsirado vos vienas naujas tokį statusą turintis objektas (minėtas Kalotės kaimo mokyklos pastatas Klaipėdos r.). Savivaldybių saugomų objektų ir vietovių bendras skaičius per tuos metus netgi sumažėjo, nes Vilniaus m. savivaldybėje nebeliko dviejų tokių objektų. Tikėtina, kad kultūros paveldo objektų ar vietovių, paskelbtų savivaldybės saugomais, skaičius artimiausiais metais padidės, nes Klaipėdos m. savivaldybė inicijavo 20 objektų skelbimą savivaldybės saugomais.

Kultūros paveldo finansavimas savivaldybėse 2024 m.

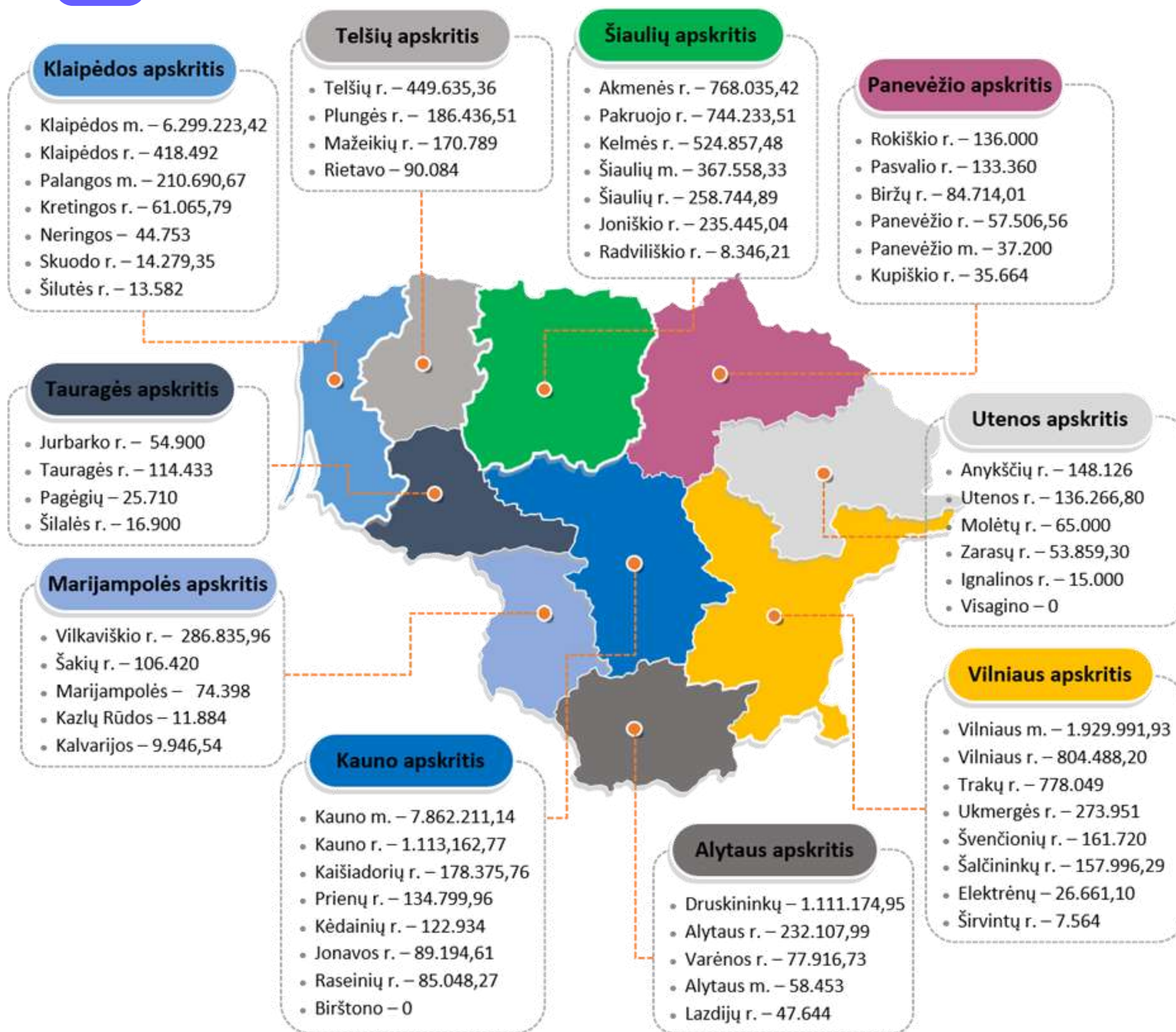
Savivaldybių skirtas finansavimas kultūros paveldui. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad 2024 m. bendras savivaldybių kultūros paveldui skirtas finansavimas (27,7 mln. eurų) yra labai didelis, palyginus su daugeliu ankstesnių metų – per visą vykdomų tyrimų laikotarpį tai trečias didžiausias skirtas finansavimas.

Bendras savivaldybių skirtas finansavimas kultūros paveldui 2024 m. beveik toks pat kaip 2023 m. (27,8 mln. eurų). Analizuojant praėjusiais metais savivaldybių skirtą finansavimą, galima pastebėti, kad beveik pusė savivaldybių kultūros paveldui skyrė nuo kelių iki keliasdešimt tūkstančių eurų, tuo tarpu likusioji dalis – nuo šimto tūkstančių iki kelių milijonų (penkios savivaldybės kultūros paveldui skyrė daugiau nei po milijoną eurų). Atskirų savivaldybių skirtas finansavimas kultūros paveldui ataskaitiniais metais išliko maždaug toks pats kaip ir 2023 m. – apie trečdalis savivaldybių kultūros paveldui skyrė kiek daugiau lėšų nei 2023 m.

Išanalizavus atlikto tyrimo rezultatus, ypač išsiskiria šios savivaldybės, kurios skiria dideles sumas kultūros paveldui: didžiųjų miestų ir jų žiedinės savivaldybės – Kauno, Klaipėdos, Vilniaus, ir mažesnės savivaldybės – Druskininkų (viešųjų erdvių miesto istorinėje dalyje tvarkyba), Trakų r. (viešųjų erdvių senojo miesto vietoje tvarkyba), Akmenės r. (tęsimi didelės apimties tvarkybos darbai Dabikinės dvaro sodybos fragmentų rūmuose), Pakruojo r. (tvarkybos darbai Linkuvos karmelitų vienuolyno ansamblyje), Kelmės r. (Kelmės dvaro rūmų vidaus patalpų restauravimas ir naujos ekspozicijos įrengimas), Telšių r. (sakralinių ir memorialinių objektų tvarkyba, pastatų tvarkymas). Minėtos savivaldybės vykdo didelės apimties tvarkybos darbus istorinėse viešosiose erdvėse, sakraliniuose objektuose, dvaruose ir atskiruose pastatuose, kuriuos tvarko ir pritaiko šiandieninėms reikmėms.

Visagino ir Birštono savivaldybės 2024 m. kultūros paveldui lėšų neskyrė. Visagino savivaldybė jau ne pirmus metus neskiria lėšų kultūros paveldui. Šios savivaldybės teritorijoje yra vos 10 archeologinių kultūros paveldo objektų ir beveik visi yra uždaroje pramoninėje atominės elektrinės teritorijoje. Birštono savivaldybė kultūros paveldui 2024 m. iš savo biudžeto lėšų neskyrė, tačiau iš kitų šaltinių pritraukė 3 tūkst. eurų Birštono muziejaus (registrinis pastatas) ekspozicinės salės kosmetiniam remontui.

Verta paminėti, kad visos savivaldybės pateikė duomenis apie kultūros paveldo apsaugą 2024 m.

SKIRTAS FINANSAVIMAS 2024 M.

STATISTINIAI DUOMENYS

Bendrai skirta

~ 28 MLN. EUR

Skyrė virš 1 mln. Eur

5 SAVIVALDYBĖS

Lėšų neskyrė

2 SAVIVALDYBĖS

Vertinant ne savivaldybės skirto finansavimo dydį, o procentinę dalį nuo bendrų metinių savivaldybės asignavimų galima pakankamai objektyviai palyginti, kiek savivaldybės prisideda prie kultūros paveldo apsaugos. Toks analizės būdas leidžia tinkamiau įvertinti savivaldybių finansines galimybes ir jų prisidėjimą saugant kultūros paveldą. Pirmoje vietoje pagal šį vertinimo kriterijų atsiduria Druskininkų savivaldybė, kurios procentinė reikšmė vienintelė viršija net 2 proc. (2,19%). Reikia paminėti, kad virš 1 proc. skyrė Pakruojo r., Klaipėdos m., Akmenės r. ir Kauno m. savivaldybės. Tuo tarpu trečdalio savivaldybių reikšmė nesiekia 0,1 proc. – taigi, augimo potencialas jose dar tikrai galimas.

Analizuojant savivaldybių lėšas, skirtas kultūros paveldo apsaugai, buvo atkreipiamas dėmesys į keletą kriterijų: kokiems darbams (veikloms) buvo skirtos lėšos ir kuriems objektams. Verta pastebėti, kad atlikto tyrimo imtis yra plati (60 savivaldybių), o savivaldybių kultūros paveldui skiriamos lėšos panaudojamos skirtingoms veikloms. Tai priklauso nuo konkrečios savivaldybės turimų finansinių išteklių, kultūros paveldo objektų gausos ir objektų būklės tos savivaldybės teritorijoje, savivaldybės prioritetų.

Dėl nepakankamų finansinių išteklių nemaža dalis savivaldybių vykdo tik tęstinius kultūros paveldo objektų priežiūros darbus. Atsižvelgiant į būtiniausius poreikius ir vietos specifiką yra nustatomi prioritetiniai prižiūrimi objektai ar jų grupės. Gana dažnai kultūros paveldo objektų priežiūros darbai – kultūros paveldo objektų aplinkos šienavimas, menkaverčių medžių ir krūmų šalinimas, šiukšlių rinkimas – yra vykdomi pagal savivaldybių viešųjų darbų programas. Didesnės apimties tvarkybos darbams, kuriais būtų siekiama atskleisti ir išryškinti kultūros paveldo objektų vertingąsias savybes, tyrimams, konservavimui, restauravimui, savivaldybių skiriamų lėšų dažnai nepakanka, todėl tenka ieškoti kitų finansavimo šaltinių.

Išanalizavus pastarųjų metų Lietuvos savivaldybių lėšų panaudojimo kultūros paveldo apsaugai duomenis, paaiškėjo, kad savivaldybės vis aktyviau dalyvauja vietos kultūros paveldo pažinimo sklaidoje – beveik visos savivaldybės dalyvauja Europos paveldo dienų renginiuose. Daugelyje savivaldybių leidžiami informaciniai leidiniai arba monografijos apie vietos kultūros paveldą, įrengiami informaciniai stendai ir ženklai prie kultūros paveldo objektų, organizuojami įvairūs renginiai, rengiamos edukacinės programos, spausdinami straipsniai vietinėje spaudoje. Tokiu būdu visuomenė supažindinama su regiono savitumu, ugdomas tautiškumas ir pilietiškumas, palaikomas vietos bendruomenių kūrimasis ir jų iniciatyvos saugant kultūros paveldo objektus.

Atlikus tyrimą pastebima, kad vertinant lėšų skirstymą statistškai pagal kultūros paveldo objektų grupes, iš visų kultūros paveldo objektų išsiskiria kapinės ir sakraliniai objektai, kurių priežiūrai ir tvarkymui didžioji dalis savivaldybių reguliariai skiria lėšų. Senamiesčius turinčios savivaldybės daug lėšų skiria senamiesčių tvarkymui, o iš archeologinių objektų dažniausiai finansavimas yra skiriamas piliakalnių priežiūros darbams.

Druskininkų	2,187
Pakruojo r.	1,871
Klaipėdos m.	1,778
Akmenės r.	1,445
Kauno m.	1,082
Trakų r.	0,865
Kelmės r.	0,850
Alytaus r.	0,539
Telšių r.	0,536
Joniškio r.	0,506
Rietavo	0,488
Kauno r.	0,467
Ukmergės r.	0,406
Vilkaviškio r.	0,389
Vilniaus r.	0,385
Palangos m.	0,352
Šiaulių r.	0,311
Švenčionių r.	0,285
Klaipėdos r.	0,282
Kaišiadorių r.	0,274
Anykščių r.	0,271
Šalčininkų r.	0,260
Pasvalio r.	0,253
Plungės r.	0,244
Prienų r.	0,238
Rokiškio r.	0,214
Šakių r.	0,188
Utenos r.	0,183
Neringos	0,177
Molėtų r.	0,173
Varėnos r.	0,154
Mažeikių r.	0,150
Zarasų r.	0,145
Biržų r.	0,144
Raseinių r.	0,130
Šiaulių m.	0,129
Vilniaus m.	0,128
Tauragės r.	0,120
Kėdainių r.	0,117
Pagėgių	0,114
Lazdijų r.	0,106
Jurbarko r.	0,100
Kupiškio r.	0,096
Jonavos r.	0,095
Panevėžio r.	0,086
Kretingos r.	0,074
Marijampolės	0,067
Kazlų Rūdos	0,051
Alytaus m.	0,048
Ignalinos r.	0,046
Skuodo r.	0,046
Elektrėnų	0,045
Kalvarijos	0,045
Šilalės r.	0,034
Širvintų r.	0,021
Panevėžio m.	0,020
Šilutės r.	0,015
Radviliškio r.	0,010
Birštono	0,000
Visagino	0,000

Apibendrinant galima būtų teigti, kad savivaldybėse kultūros paveldo objektų aplinka prižiūrima reguliariai ir geriau nei pastatai. Paveldo objektų aplinkos priežiūra nereikalauja tokių didelių finansinių sąnaudų kaip statinio geros fizinės būklės išlaikymas. Pavieniai pastatai (taip pat jų aplinka) miestuose ar miesteliuose dėl skiriamo tikslinio finansavimo yra geros būklės, nes remonto, tvarkymo, defektų šalinimo darbai atliekami dažniau nei kaimo vietovėse.

Ilgalaikis Paveldo komisijos tyrimas rodo, kad finansuojama tik 20–30 proc. viso lėšų, reikalingų kultūros paveldo tvarkybai, poreikio. Akivaizdu, kad nei valstybė, nei savivaldybės nepajėgios finansiškai užtikrinti, kad būtų išsaugoti kultūros paveldo objektai, todėl norint pritraukti privačias investicijas būtina sukurti finansinių ir nefinansinių paskatų sistemą, skatinančią nekilnojamojo kultūros paveldo objektų valdytojus aktyviau tvarkyti objektus. Pvz., išanalizavus informaciją apie Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatyme numatytų lengvatų taikymą kultūros paveldo objektams, paaiškėjo, kad savivaldybės, iš esmės, netaiko Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatyme numatytų lengvatų kultūros paveldo objektų valdytojams fiziniams ir juridiniams asmenims, nes savivaldybės nėra suinteresuotos skirti savo biudžeto lėšas nustatyti mokestines lengvatas kultūros paveldo objektų valdytojams. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymu ir kitais teisės aktais yra nustatyti gana ženkliūs šio nekilnojamojo turto naudojimo apribojimai, be to, kultūros paveldo objektų remonto, restauravimo ir kiti priežiūros darbai, dėl šiems darbams taikomų specialių reikalavimų, kainuoja ženkliai brangiau negu statybos darbai atliekami statiniuose, kurie nėra registruoti Kultūros vertybių registre. Todėl labai sveikintina Lietuvos Respublikos Seimo nario S. Kairio iniciatyva teikti siūlymą patikslinti Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymą ir jame nustatyti, kad mokesčiu būtų neapmokestinamas nekilnojamasis turtas, už kurį mokestį moka fizinis ar juridinis asmuo, kai nekilnojamasis turtas (arba jo dalis) yra registruotas Kultūros vertybių registre, kaip kultūros paveldo objektas, yra naudojamas kultūrinei veiklai ir jį valdantis fizinis ar juridinis asmuo yra sudaręs apsaugos sutartį, nurodytą Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme, galiojusių visą mokestinį laikotarpį.

Verta paminėti, kad Vilniaus m. savivaldybė rengia taisykles, kuriomis patvirtins kompensacijos už veiklos apribojimus Vilniaus miesto savivaldybės skelbiamų saugomais nekilnojamojo kultūros paveldo objektų valdytojams apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarką, nes savivaldybei skelbiant saugomu nekilnojamojo kultūros paveldo objektą nustatomi ar sugriežtinami veiklos apribojimai, draudžiantys anksčiau vykdytą veiklą, o tai sumažina kultūros paveldo objekto valdytojo gaunamą naudą.

Savivaldybių paveldotvarkos programos (kurių vis daugėja) yra svarbus įrankis, kuriuo savivaldybės siekia sistemingai saugoti, puoselėti ir ateities kartoms perduoti savo kultūros paveldą. Šie įrankiai nustato prioritетines kofinansuojamas veiklas ir numato konkrečius veiksmus, kurių reikia imtis privačių kultūros paveldo objektų valdytojams, kad iš savivaldybės biudžeto būtų kofinansuoti / kompensuoti jų vykdomi kultūros paveldo objektų tvarkybos ir priežiūros darbai.

Įvairūs kofinansavimo ir kompensavimo mechanizmai (inicijuojami ir vykdomi tiek valstybiniu, tiek savivaldybės lygiu) yra tinkama ir efektyvi priemonė, skatinanti privačius savininkus (valdytojus) tvarkyti jiems priklausantį nekilnojamąjį kultūros paveldą.

Savivaldybių pritrauktas finansavimas kultūros paveldui. Analizuojant, kiek savivaldybės finansiškai prisideda prie kultūros paveldo apsaugos, svarbu atkreipti dėmesį ne tik į pačių savivaldybių kultūros paveldui skirtas sumas, bet ir finansavimą, pritrauktą iš kitų šaltinių: valstybės, tarptautinių fondų, privataus sektoriaus ir kt.

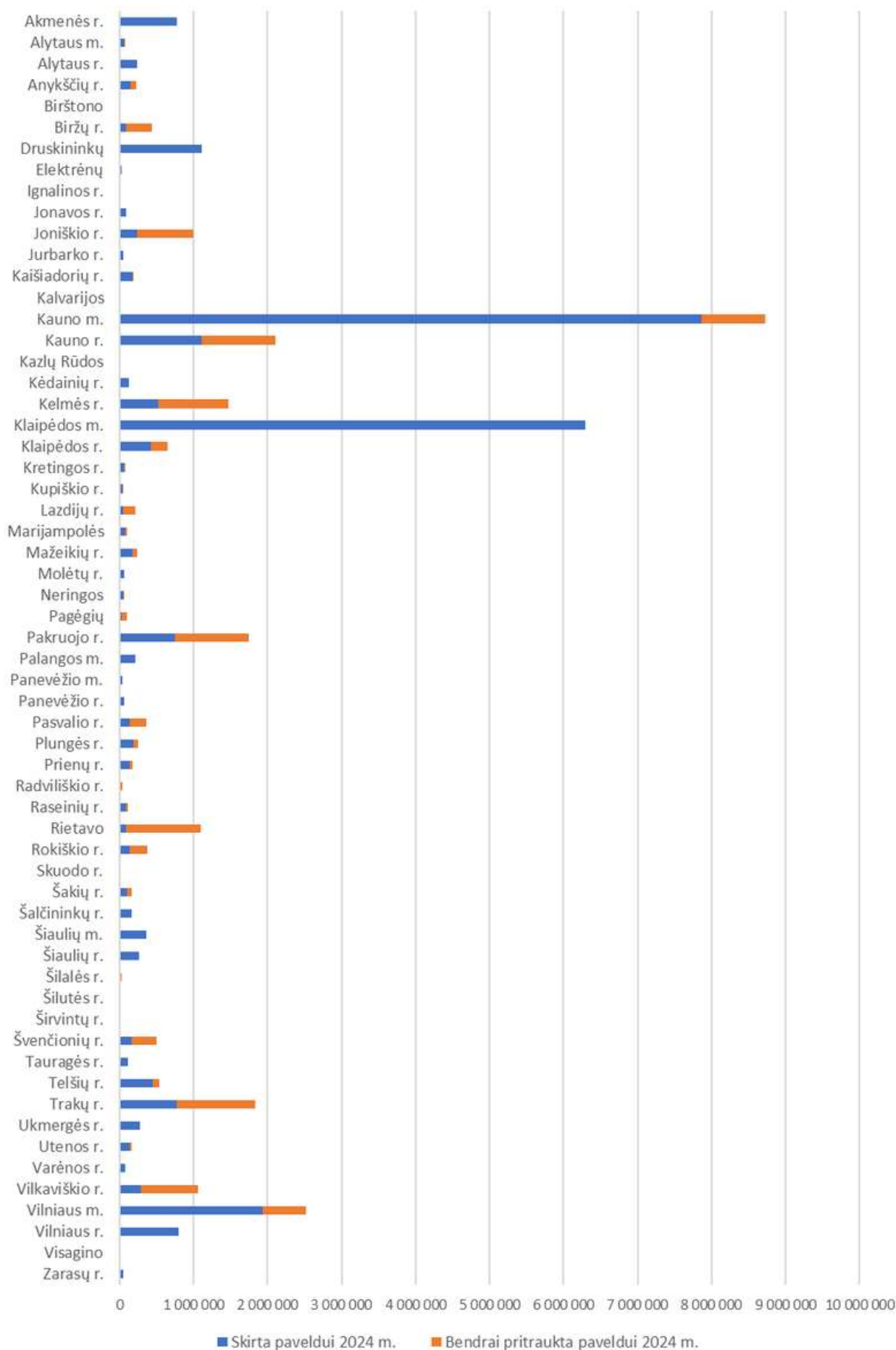
Paprastai savivaldybės kiekvienais metais kultūros paveldui skiria apytikriai panašią sumą, o pavienių finansavimo padidėjimo „šuolių“ priežastimi dažniausiai būna tarptautinių fondų lėšomis finansuoti projektai, prie kurių įgyvendinimo nemaža finansine dalimi prisideda savivaldybė. Taigi, santykinai nedidelį kultūros paveldo objektų apsaugos finansavimą, kurį skiria valstybė ir savivaldybė, kompensuoja savivaldybių administracijų gebėjimas sėkmingai pasinaudoti Europos Sąjungos struktūrinių ir kitų tarptautinių fondų lėšomis.

Savivaldybių pritrauktas finansavimas iš tarptautinių fondų

Savivaldybė	Pritrauktos lėšos iš tarptautinių fondų	Atlikti darbai
Trakų r.	1 052 668	Viešųjų erdvių tvarkyba Trakų senojo miesto vietoje (u. k. 27125)
Kauno m.	855 232	Pastatų (Kauno Ažuolyno sporto statinių komplekso sporto halė – u. k. 15971; Kino teatras „Romuva“ – u. k. 32115; Darbo rūmų pastatas – u. k. 32465; Kauno rotušė – u. k. 1790) tvarkyba ir pritaikymas
Kelmės r.	178 456	Kelmės dvaro sodybos parko (u. k. 22390) sutvarkymas ir pritaikymas
Lazdijų r.	170 178	Prano Dzūko etnografinės sodybos antrojo tvarto (u. k. 39244) tvarkyba
Klaipėdos r.	49 264	Priekulės valsčiaus teismo pastatų komplekso pirmo gyvenamo pastato (u. k. 43735) tvarkyba
Pasvalio r.	32 000	Raubonių vandens malūno-karšyklos-verpyklos (u. k. 2399) aplinkos pritaikymas rekreacijai
Alytaus m.	6 706	Archeologinių tyrimų atlikimo darbai Alytaus senojo miesto vietoje (u. k. 33722)

Šaltinis: sudaryta remiantis savivaldybių pateiktais duomenimis

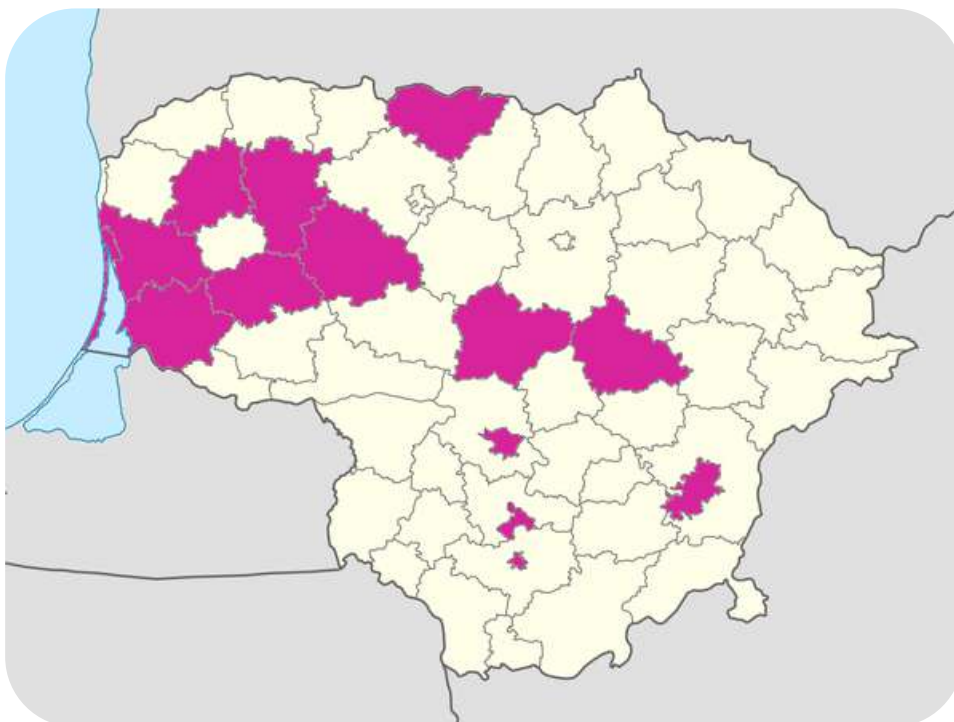
2024 m. pasitaikė nemažai atvejų, kai iš kitų šaltinių pritrauktos lėšos gerokai viršija pačios savivaldybės kultūros paveldui skirtas pinigų sumas, o kai kuriose savivaldybėse – Biržų r., Joniškio r., Kelmės r., Lazdijų r., Pasvalio r., Radviliškio r., Rietavo, Rokiškio r., Švenčionių r., Vilkaviškio r., šis skirtumas yra matuojamas kartais. Todėl labai svarbu, kad savivaldybių administracijos geba ne tik savo pačių lėšomis prisidėti prie kultūros paveldo apsaugos, bet taip pat pritraukti lėšas iš valstybės biudžeto, Europos Sąjungos struktūrinių ar kitų tarptautinių fondų ir suinteresuotų privačių asmenų. Pusei savivaldybių pavyko pritraukti lėšų iš įvairių šaltinių. Iš viso pritraukta suma yra apie 10 mln. eurų.

Savivaldybių paveldotvarkos programos ir kiti kultūros paveldo finansavimo mechanizmai savivaldybėse

Labai svarbus paveldosaugos savivaldybėje vertinimo aspektas yra iniciatyvų „iš apačios“ palaikymas, t. y. pačių savivaldybių administruojamos ir įgyvendinamos paveldotvarkos programos, kai privatūs kultūros paveldo objektų savininkai ar valdytojai, bendradarbiaudami su savivaldybe (gauna iš jos kofinansavimą arba atliktų tvarkybos darbų išlaidų dalinį kompensavimą) bendromis jėgomis gerina kultūros paveldo objektų būklę.

Jau esamų savivaldybių paveldotvarkos programų kuratoriai pastebi, kad gerieji pavyzdžiai įkvepia ir motyvuoja – vis daugiau kultūros paveldo valdytojų, pamatę gražėjančius kaimynų namus, susirūpina ir savo turtu. Dalinis finansavimas iš savivaldybės biudžeto lėšų būna skiriamas objektų ar jų elementų tvarkymui, fasadų atnaujinimui, objektų pritaikymui neįgaliųjų reikmėms, dekoratyvinio apšvietimo įrengimui, darbų projektavimui. Tokias paveldotvarkos programas turi Alytaus m., Birštono, Joniškio r., Kauno m., Kelmės r., Kėdainių r., Klaipėdos m., Klaipėdos r., Neringos, Plungės r., Šilalės r., Šilutės r., Telšių r., Ukmergės r. ir Vilniaus m. savivaldybės.

Neretai savivaldybės, turinčios paveldotvarkos programas kiekvienais metais vis didina jų finansavimą, jas tobulina atsižvelgdamos į gyventojų lūkesčius. Dėl augančio programų patrauklumo ir didėjančio finansavimo sulaukiama ir grįžtamojo ryšio – teikiama vis daugiau paraiškų. Tai yra didelis laimėjimas savivaldybei, kultūros paveldui ir patiems savivaldybės gyventojams.

Verta atkreipti dėmesį, kad dalis savivaldybių taiko kitas kultūros paveldo objektų savininkų ir valdytojų, su objektais susijusių bendruomenių skatinimo priemones. Dažniausiai tai yra religinių bendruomenių, siekiančių tvarkyti sakralinį paveldą rėmimas – jų paraiškų / prašymų finansavimas. Reiktų paminėti, kad Biržų r. savivaldybėje svarstant mokesčių klausimus atsižvelgiama į kultūros paveldo objektų savininkų ir valdytojų prašymus atleisti nuo nekilnojamojo turto mokesčio arba jį mažinti.

Neretai kultūros paveldo objektų tvarkybos darbai ir kitos veiklos, susijusios su nekilnojamuoju ir kilnojamuoju paveldu, esančiu savivaldybės teritorijoje, įtraukiami į savivaldybių ilgalaikius strateginius veiklos planus, kur numatyti pagrindiniai paveldosaugos prioritetai ir finansavimas skiriamas vadovaujantis šiuo planu. Dažnai savivaldybės strateginiame veiklos plane yra priemonių, kuriomis galima pasinaudoti norint tvarkyti paveldo objektus ir jų teritorijas.

Kiekvienų metų savivaldybės biudžete yra numatomos lėšos paveldo objektų tvarkymui ar skaidai – lėšos savivaldybės teritorijoje esantiems kultūros paveldo objektams būna skiriamos pagal įvairias kitas savivaldybės programas, seniūnijas ir savivaldybės administracijos skyrius. Prireikus, atskirais atvejais, savivaldybė prisideda prie objektų finansavimo ar išlaidų kompensavimo, kai objektai yra svarbūs ir reikšmingi – lėšos skirstomos atsižvelgiant į kultūros paveldo objektų savininkų ir valdytojų paraiškas.

Nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimas

Nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo taisyklės buvo patvirtintos Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. birželio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-310 310 „Dėl Nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo taisyklių patvirtinimo“. Vadovaujantis minėtomis taisyklėmis inventorizavimą organizuoja ir koordinuoja Kultūros paveldo departamentas. Inventorizavimo darbai prasidėjo tik prieš kelis metus ir šiuo metu (2025 m. spalio 5 d. duomenimis) inventoriuje esančių objektų skaičius siekia 2691.

Taisyklėse nustatyta, kad inventorizavimo vykdytojais gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys, savivaldybių paveldosaugos padaliniai ar specialistai, tradicinės religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, muziejai, mokslo ir studijų, paveldosaugos ir kitos tyrimų institucijos, kurios savo veiksmus derina su Kultūros paveldo departamentu. Kultūros paveldo departamentas aktyviai kviečia visuomenės atstovus, vietos bendruomenes, seniūnijas, muziejus ir mokyklas įvertinti kultūros paveldą, tai, ką būtina išsaugoti, kas atspindi savivaldybės tapatumą ir aktyviau prisidėti prie nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo.

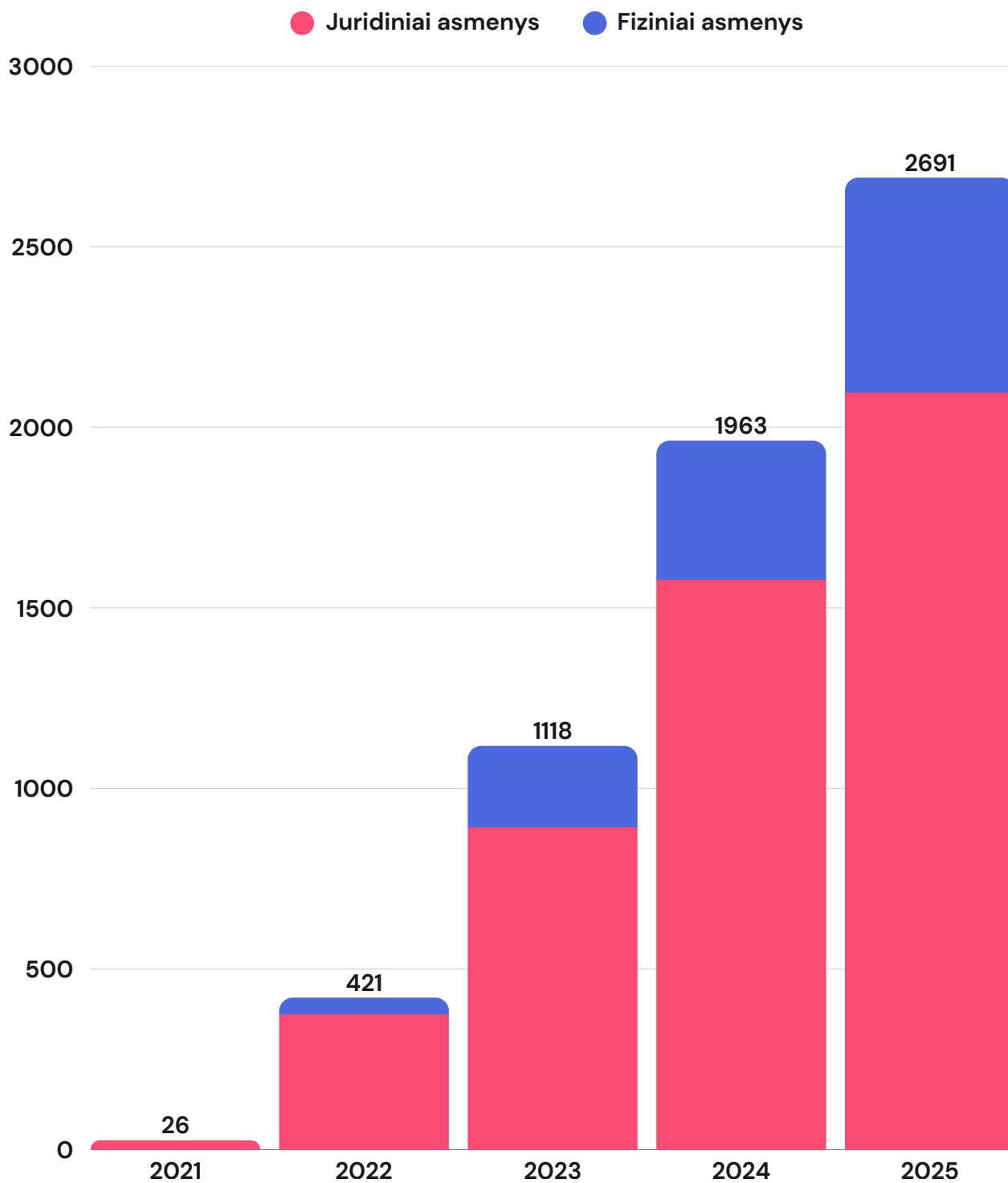
Inventoriaus duomenų analizė parodė, kad naujų savivaldybių administracijų įsitraukimas į nekilnojamojo kultūros paveldo inventorizavimo procesą pastaraisiais metais vyksta vangiai – spalio 27 d. duomenimis anketas užpildė ir pateikė 21 savivaldybė ir pateikė 224 objektų anketas (palyginimui, pernai objektų anketas inventoriui pateikusių savivaldybių buvo tiek pat, tuomet buvo pateiktos 134 objektų anketos). Todėl galima daryti prielaidą, kad galbūt pasyviose savivaldybėse trūksta žmogiškųjų išteklių, kompetencijų ar finansinių galimybių aktyviau vykdyti šią veiklą, o bendras procesas reikalauja papildomo koordinavimo bei metodinės pagalbos iš centrinės valdžios institucijų.

Verta atkreipti dėmesį, kad ypač aktyviai inventorizavimo procese dalyvauja Vilniaus m. (pateikta 63 objektų anketų), Plungės r. (34), Kupiškio r. (24), Kėdainių r. (14), Alytaus m. (14), Anykščių r. (10), Klaipėdos r. (10) Zarasų r. (10) savivaldybių administracijos, o Mažeikių r. savivaldybė skiria tokiems objektams ir finansavimą.

Pastebima, kad fiziniai asmenys taip pat vis labiau įsitraukia į inventorizavimo procesą – ypač aktyviai Kauno m. savivaldybėje (pateiktos 259 inventorizavimo anketos). Vilniaus m. (143), Vilkaviškio r. (30), Ignalinos r. (16), Šilutės r. (16), Šilalės r. (11) savivaldybėse fiziniai asmenys yra pateikę dviženklį inventorizavimo anketų skaičių, o dar 46 savivaldybėse pateikta po kelias anketas.

Džiugu, kad inventorizavimo procese dalyvauja ir kitos suinteresuotos pusės: viešosios įstaigos, asociacijos ir draugijos, saugomų teritorijų direkcijos, kultūros centrai ir muziejai.

Objektų skaičius inventoriuje / pateiktos anketos

Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos savivaldybėse

2005 m. rengiant naują Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo redakciją buvo tikėtasi, kad bus spartinamas vertingųjų savybių nustatymo procesas, o šį darbą galėtų padėti atlikti savivaldybių nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos, tačiau šiuo metu jų veikla nėra tokia efektyvi, kokios tikėtasi. Ankstesniais metais atliekant tyrimą savivaldybių vertinimo tarybų buvo kiek daugiau nei 2024 m., tačiau buvo pastebima ta pati tendencija, kad daugumos jų veikla nebuvo efektyvi, o neretai jos veikė tik formaliai. Savivaldybių vertinimo tarybų nepakankamai rezultatyvią veiklą lėmė reikalingos kvalifikacijos ir kompetencijos specialistų trūkumas bei savivaldybių skiriami per maži finansiniai ir žmogiškieji ištekliai, o nuo 2013 m. jos gali priimti sprendimus tik dėl vietinio reikšmingumo objektų. Šis apribojimas ypač pasijuto savivaldybių įsteigtų vertinimo tarybų veikloje, kur yra daug regioninio ir nacionalinio lygio nekilnojamojo kultūros paveldo objektų. Dažnai dėl nedidelio vietinės reikšmės kultūros paveldo objektų skaičiaus savivaldybėse dingo poreikis tęsti buvusių nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybų veiklą.

Šiuo metu didžiojoje dalyje savivaldybių nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos nesudaromos, o pavieniais atvejais savivaldybių administracijos perka ekspertų paslaugas, iš kurių gauna parengtą kultūros paveldo objektų ir objektų, turinčių vertingųjų savybių požymių, apskaitos dokumentaciją ir teikia ją svarstyti bei tvirtinti Kultūros paveldo departamento sudarytoms nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryboms.

2024 m. tik 7 savivaldybėse dirbo nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos, t. y. vyko bent vienas posėdis: Kauno m. sav. (9 posėdžiai), Klaipėdos m. sav. (6 posėdžiai), Klaipėdos r. sav. (3 posėdžiai), Kretingos r. sav. (2 posėdžiai), Skuodo r. sav. (1 posėdis), Šilutės r. sav. (2 posėdžiai), Vilniaus m. sav. (12 posėdžių).

Savivaldybių vykdoma kultūros paveldo objektų stebėseną

Vadovaujantis Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų stebėsenos taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. ĮV-318 „Dėl Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų stebėsenos taisyklių patvirtinimo“, 8 punktu savivaldybių paveldosaugos padaliniai ne rečiau kaip kartą per penkerius metus apžiūri kiekvieną valstybės ir savivaldybės saugomą kultūros paveldo objektą ir fiksuoja jo būklę, kaupia su tuo susijusią informaciją ir teikia ją Kultūros paveldo departamento teritoriniams padaliniams, kurie atlieka apibendrinimus ir vertinimus, o remdamasis gauta informacija Kultūros paveldo departamentas atlieka stebėsenos apibendrinimą ir prognozavimą valstybės mastu bei teikia metinę ataskaitą Paveldo komisijai.

Atsižvelgiant į darbo galimybes, laiką ir išlaidas, savivaldybėse apžiūrėtų nekilnojamųjų kultūros vertybių skaičius per metus turėtų siekti apie 20 proc. Tokia savivaldybės apžiūrėtų vertybių dalis (20 proc.) taip pat leistų užtikrinti Nekilnojamojo kultūros paveldo stebėsenos taisyklėse numatytą apžiūros periodiškumą, t. y. ne rečiau kaip vieną kartą per penkerius metus. Vis dėlto siektinas apžiūros rezultatyvumo lygis pasiekiamas tik dalyje savivaldybių. Atlikti Kultūros paveldo departamento teikiamų metinių stebėsenos ataskaitų vertinimai rodo, kad nekilnojamojo kultūros paveldo stebėseną savivaldybėse vykdoma labai netolygiai – daugumoje savivaldybių apžiūrėtų vertybių skaičius yra mažas, o kitose savivaldybėse šis skaičius viršija metinę normą.

Kultūros vertybių registre registruota 10490 valstybės saugomų kultūros paveldo objektų ir paminklų bei 134 savivaldybės saugomi kultūros paveldo objektai. Bendrai savivaldybių paveldosaugos padaliniai, siekiant ne rečiau kaip kartą per penkerius metus apžiūrėti kiekvieną valstybės ir savivaldybės saugomą kultūros paveldo objektą, per metus turėtų patikrinti 2125 kultūros paveldo objektus. Kultūros paveldo departamentas 2024 m. gavo informaciją apie apžiūrėtus 912 objektų, 2023 m. buvo patikrinta 1270 kultūros paveldo objektų, 2022 m. – 1209 objektai. Matyti, kad savivaldybės nepatikrina visų kultūros paveldo objektų bent kartą per 5 metus. Dauguma kasmet neapžiūri vidutiniškai tenkančio kultūros paveldo objektų skaičiaus. Dalis savivaldybių (pvz. Prienų r., Raseinių r., Birštono, Pakruojo r., Plungės r., Mažeikių r., Trakų r.) stebėsenos duomenis teikia nereguliariai, ne kasmet.

Savivaldybės kultūros paveldo objektus apžiūri labai nenuosekliai: vienos savivaldybės apžiūri pagal sudarytus metinius planus, kaip nustatyta taisyklėse objektus apžiūri bent kartą į 5 metus, bet didžioji dalis savivaldybių nesudaro metinių planų, vieni kultūros paveldo objektai apžiūrimi gerokai dažnesniau, kiti tik kartą per 8 metus ir pan. Ši tendencija stebima jau daugiau nei dešimtmetį. Gali būti, jog tai vyksta dėl paveldosaugos darbuotojų kaitos, be

to, dalies savivaldybių darbuotojams kultūros paveldo objektų stebėsenos ir kitos paveldosauginės funkcijos yra papildomos, šalia pagrindinių darbų. Pastebima ir tai, kad, nepaisant to, jog savivaldybių paveldosaugos skyriai yra Kultūros paveldo departamento konsultuojami žodžiu ir raštu, savivaldybių paveldosaugininkai apžiūri ne tik valstybės ar savivaldybės saugomais paskelbtus kultūros paveldo objektus, bet ir registrinius, t. y. iš dalies dubliuoja Kultūros paveldo departamento specialistų darbą. Kiekvienais metais pastebima, kad dalis savivaldybių nekokybiškai vykdo būklės apžiūras: nepateikia fotofiksacijų, neišsamiai užpildo aktus, nenurodo būklės kaitos priežasčių ir pan. Be to, kultūros vertybių būklės vertinimai dažnai būna subjektyvūs, priklauso nuo vertintojo patirties (objekto būklės vertinimas dažniausiai atliekamas objektą tiriant tik vizualiai), vidinio nusistatymo. Neretai savivaldybės atlieka būklės patikrinimus tik tais atvejais, kai planuojamas sandoris dėl kultūros paveldo objekto.

Taigi, galima daryti išvadą, kad kultūros paveldo objektų būklės stebėseną savivaldybėse įgyvendinama nepakankamai, nes paveldo objektų būklė nėra įvertinama bent vieną kartą per penkerius metus, kaip numatyta taisyklėse, todėl sudėtinga atlikti poveikio vertinimą valstybės mastu – neišsamūs ir fragmentiški stebėsenos duomenys neleidžia nustatyti nekilnojamojo kultūros paveldo būklės, ir ne visada gali būti panaudoti formuojant kultūros paveldo apsaugos politiką. Tikėtina, kad nepakankamai rezultatyvių paveldo objektų stebėseną lemia savivaldybių žmogiškųjų ir finansinių išteklių bei kompetencijos stoka.

Vertinant kultūros paveldo būklę remiantis savivaldybių atliekama stebėseną, galima daryti prielaidas, jog blogiau vertinama statinių ir techninio paveldo būklė, geriau prižiūrimi yra viešosios pagarbos kultūros paveldo objektai, kapinės ir atskiri kapai, archeologijos ir mažosios architektūros kultūros paveldo objektai. Itin bloga yra medinio paveldo būklė. Tai gali būti siejama su reikalingų tvarkybos darbų specifika bei apimtimi ir finansiniais ištekliais, reikalingais skirtingų tipų objektams. Medinio paveldo problemas sustiprina ir galbūt nepakankamas šio paveldo vertės suvokimas.

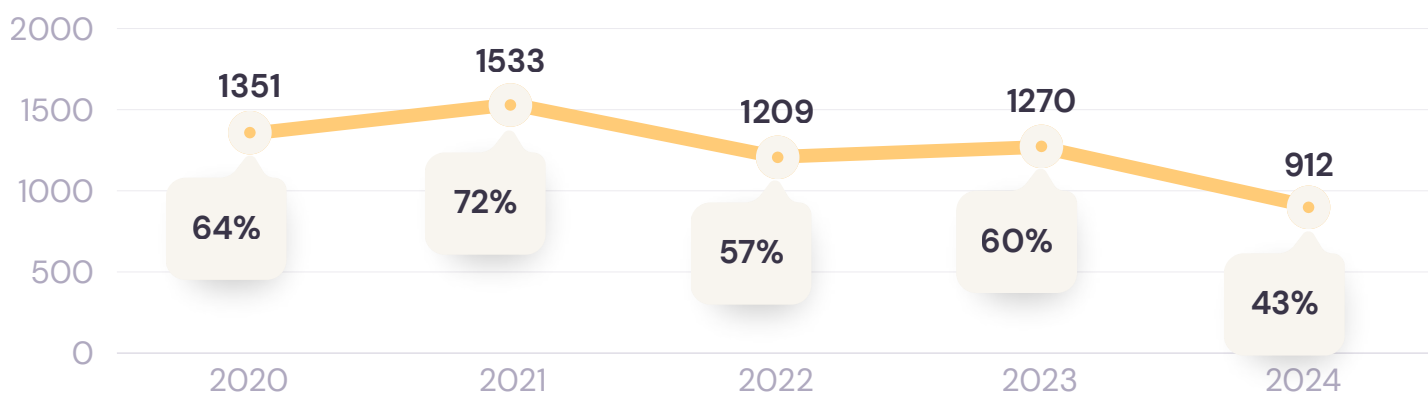
Teikiamoje medžiagoje savivaldybės nurodo, kad teigiami pokyčiai galimi skiriant didesnę valstybinį finansavimą kultūros paveldo objektų tvarkybai ir neatidėliotiniams išsaugojimo darbams ir tinkama kultūros paveldo objektų priežiūra. Beveik visos savivaldybės akcentuoja didesnę lėšų poreikį, taip pat būtiną kultūros paveldo objektų valdytojų konsultavimą pačių savivaldybių bei Kultūros paveldo departamento finansavimo ir kompensavimo klausimais, galimos tvarkybos vykdymo klausimais. Dalis savivaldybių nurodė, kad sudėtinga situacija su specialistais, atsakingais už kultūros paveldo apsaugą: dažna kaita, specialistams paveldosaugos funkcijos dažnu atveju priskiriamos tik kaip papildomos, kurių pilnai negali vykdyti, todėl nukenčia paveldosauginis švietimas ir sklaida, konsultavimas ir kt.

Pabrėžiama bendruomenių įsitraukimo, paveldo objektų tvarkymo, laiku atliekamos priežiūros svarba. Labai aktualus yra pastatų naudojimo, naujų funkcijų radimo, pritaikymo klausimas. Daugiausia nyksta nenaudojami kultūros paveldo objektai. Kai nėra jų panaudojimo vizijos, nėra motyvacijos į juos investuoti, laiku šalinti atsiradusius defektus.

Savivaldybės nurodo, kad būtina vykdyti Lietuvos Respublikos statybos įstatymo nustatyta tvarka nuolatinę statinių naudojimo priežiūrą, įpareigoti valdytojus laiku šalinti atsiradusius defektus, nuolat vykdyti priežiūrą. Būtina fiksuoti savavališkų statybų atvejus ir juos nustačius

kreiptis į Valstybinę teritorijų planavimo ir statybos inspekciją prie Aplinkos ministerijos. Svarbu masinėse komunikacijos priemonėse inicijuoti kultūros paveldo pažinimo ir sklaidos procesus, tai daroma per kasmetinius kultūros paveldo dienų renginius. Rengti įvairius projektus, skatinančius domėtis ir saugoti kultūros paveldą, kurių metu kultūros paveldo objektų valdytojams gali būti suteikiama praktinė metodinė pagalba, pvz. festivalis „Heritas“.

Savivaldybių apžiūrėti objektai 2020–2024 m.

Paveldo apsaugos specialistai savivaldybių administracijose

Tyrimas parodė, kad savivaldybių paveldosaugininkų darbo sritis yra labai plati. Jų darbo apimtys ir atliekamos užduotys priklauso nuo konkrečios savivaldybės paveldo turtingumo, turimų resursų ir aktualių problemų. Pagrindinės savivaldybių paveldosaugos specialistų veiklos sritys dažniausiai būna: pirminis kultūros paveldo objektų identifikavimas ir vertinimas (inventorizavimas), kultūros paveldo apsaugos planavimas, projektų vertinimas, kultūros paveldo apsaugos kontrolė ir priežiūra, bendravimas su visuomene, kultūros paveldo sklaida, bendradarbiavimas su kitomis institucijomis. Darbo apimtys priklauso nuo konkrečių sąlygų: kultūros paveldo objektų skaičiaus ir įvairovės (savivaldybėse, turinčiose daug vertingų paveldo objektų, paveldosaugininkų darbo krūvis yra didesnis nei turinčiose mažiau paveldo objektų), savivaldybės finansinių galimybių (kuo didesnis finansavimas skiriamas kultūros paveldo apsaugai, tuo daugiau užduočių gali atlikti paveldosaugininkai), teisinės bazės (aiški teisinė bazė palengvina paveldosaugininkų darbą), visuomenės požiūrio (aktyvi ir įsitraukusi visuomenė gali padėti paveldosaugininkams efektyviau atlikti savo darbą).

Paveldo komisijai vykdant tyrimą ir vertinant savivaldybės požiūrį į kultūros paveldą, paveldosaugininko buvimas savivaldybės administracijoje buvo vienas svarbiausių vertinimo aspektų. Akivaizdu, kad ne visos savivaldybės turi galimybę ir poreikį steigti atskirus kultūros paveldo apsaugos padalinius. Tai aktualu didžiųjų miestų savivaldybėms: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos miestų, kurios turi tokius padalinius.

Likusiose savivaldybėse situacija yra skirtinga: didžiojoje dalyje savivaldybių yra įsteigta atskira paveldosaugininko pareigybė, kitose – už kultūros paveldo apsaugą atsakingas specialistas vykdo ne tik jam pavestas paveldosaugos funkcijas, bet ir papildomas funkcijas arba paveldosauginė funkcija priskirta kaip papildoma. Taigi, nemažoje dalyje savivaldybių administracijų už paveldosaugą atsakingi specialistai turi daug papildomų funkcijų ir tiesiogiai su paveldosauga susijusiam darbui gali skirti geriausiu atveju 50 proc. savo darbo laiko.

Vietos bendruomenių ir privačių valdytojų kultūros paveldo išsaugojimo bei sklaidos veiklos savivaldybėse

Vykdam 2025 m. tyrimą pirmą kartą buvo siekiama įvertinti ne vien tik savivaldybių administracijų veiklas kultūros paveldo apsaugos srityje, bet ir vietos bendruomenių bei pavienių asmenų iniciatyvumą, siekiant nustatyti, kaip aktyviai gyventojai patys prisideda prie paveldo išsaugojimo, kokias veiklas organizuoja ir kokius pokyčius sugeba paskatinti savo aplinkoje. Toks platesnis vertinimo modelis leido išskirti ne tik institucinius, bet ir socialinius aspektus, kurie lemia kultūros paveldo gyvybingumą ir jo perdavimą ateities kartoms.

Bendros tendencijos. Išanalizavus savivaldybių pateiktą informaciją apie vietos bendruomenių ir pavienių asmenų įsitraukimą į kultūros paveldo išsaugojimo bei sklaidos veiklas, matyti ryškūs aktyvumo skirtumai tarp savivaldybių.

Daugumoje Lietuvos savivaldybių veikia aktyvios bendruomenės ar iniciatyvūs asmenys, kurie organizuoja renginius, rūpinasi kultūros paveldo objektais, rengia edukacijas, parodas, prisideda prie objektų priežiūros ar restauravimo. Tačiau dalyje savivaldybių pastebimas mažas ar beveik nulinis įsitraukimas, ypač mažesnėse ar mažiau gyventojų turinčiuose regionuose.

Aktyvios savivaldybės. Prie aktyviausių kultūros paveldo srityje priskiriamos šios savivaldybės:

Biržų r.	Yra daug vietos bendruomenių, kurios vykdo konkrečias veiklas dėl paveldo objektų priežiūros, tvarkybos ir viešinimo srityse.
Vilkaviškio r.	Kompleksinis požiūris: kultūros įstaigų, bendruomenių, savivaldybės finansinės paramos ir viešinimo priemonių integracija.
Klaipėdos r.	Aktyvus bendruomenių įsitraukimas į senųjų kapinių tvarkymą ir priežiūrą, muziejines ir edukacines iniciatyvas, tradicinių amatų pristatymą.
Kelmės r. Kretingos r. Mažeikių r. Pasvalio r. Raseinių r. Rietavo Škuodo r. Šakių r. Ukmergės r.	Pasižymi stipriomis vietos iniciatyvomis, konkrečiais paveldo objektų priežiūros, edukacijos ir bendruomeninių renginių pavyzdžiais.
Vilniaus m.	Aktyvus bendradarbiavimas tarp savivaldybės ir seniūnijų bendruomenių (Šnipiškės, Žvėrynas, Užupis, Senamiestis, Naujamiestis).

Vidutinio aktyvumo savivaldybės. Šiai grupei priskiriamos savivaldybės, kuriose veikia pavienės bendruomenės ar lyderiai, o veiklos vyksta epizodiškai, dažniausiai susijusios su renginiais ar Europos paveldo dienomis, pvz.: Akmenės r., Alytaus m., Anykščių r., Kaišiadorių r., Kupiškio r., Prienų r., Šalčininkų r., Švenčionių r., Trakų r., Varėnos r.

Mažo aktyvumo arba neveiklios savivaldybės. Kai kurių savivaldybių pateikta informacija rodo pavienius aktyvumo atvejus be sisteminio tęstinumo arba veiklos trūkumą:

Druskininkų Kalvarijos Šiaulių m. Visagino	Aktyvių vietos bendruomenių ar lyderių, įsitraukusių į kultūros paveldo veiklas nėra.
Alytaus r. Ignalinos r. Kazlų Rūdos Kėdainių r. Marijampolės Neringos Pagėgių Panevėžio m. Radviliškio r. Rokiškio r. Tauragės r. Telšių r. Utenos r. Zarasų r.	Informacija nepateikta arba labai fragmentiška, todėl vykdomos veiklos aktyvumas neaiškus.

Savivaldybių pateikta informacija rodo, kad bendruomenių ir pavienių asmenų aktyvumo pasiskirstymas Lietuvoje netolygus – dalyje savivaldybių kultūros paveldas yra bendruomeninio gyvenimo dalis, kitose – veiklos beveik nevyksta. Kaip pagrindines bendruomenių ar pavienių asmenų aktyvumo formas galima išskirti kultūros paveldo objektų tvarkymą ir priežiūrą, edukacines iniciatyvas (ypač per Europos paveldo dienas), muziejų kūrimą ir palaikymą, kraštotyrines veiklas.

Sėkmingiausi atvejai pasižymi bendradarbiavimu tarp savivaldybių administracijų, kultūros įstaigų ir bendruomenių. Visgi dalyje savivaldybių nėra aktyvių paveldo iniciatyvų (arba trūksta informacijos apie jas). Tokios savivaldybės neturi stiprių bendruomenių, neretai veiklos jose priklauso nuo pavienių asmenų iniciatyvų, trūksta finansavimo ir metodinės pagalbos, nėra sistemingo bendradarbiavimo su savivaldybių administracijomis.

Išvados ir rekomendacijos

Vis daugiau savivaldybių supranta, kad kultūros paveldas yra resursas, turintis reikšmingą kultūrinę, socialinę, aplinkosauginę, ekonominę ir mokslinę vertę, o jo ištekliai – ilgalaikė vertybė, vienas tvaraus vystymosi dėmenų. Teigiamą kultūros paveldo poveikį ekonomikai, kultūrai, socialinei ir aplinkos sritims įrodo gausėjantys geros praktikos pavyzdžiai įvairiose savivaldybėse. Savivaldybių investavimas į kultūros paveldą yra priemonė, kuri tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai prisideda prie vietos ekonomikos vystymo.

Kultūros paveldas yra vienas iš socialinio ir ekonominio vystymosi veiksnių, neįkainojamas švietimo, užimtumo, turizmo ir tvaraus vystymosi šaltinis. Visapusiškai išsaugotas paveldas suteikia išskirtines galimybes plėtoti kultūrines veiklas. Lėšų trūkumas yra viena pagrindinių kliūčių kultūros paveldo apsaugai Lietuvoje. Dėl sudėtingos valstybės ekonominės padėties, valstybės lėšomis per metus sutvarkoma tik keliasdešimt kultūros paveldo objektų. Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšos kultūros paveldui iki šiol buvo skiriamos ribotai – dažniausiai pasinaudojant viešosios turizmo infrastruktūros plėtros priemonėmis. Šis veiksnys lėmė, kad buvo finansuojamas kultūros paveldo objektų pritaikymas turizmo reikmėms, tačiau investicijų trūko kultūros paveldo objektams, kurių tikslas buvo tenkinti kitus visuomenės ar vietos bendruomenės poreikius – ypač kultūrinius. Kultūros paveldas savo aktualizavimo prasme turi didžiulį pritaikymo visuomenės socialiniams, ekonominiams, kultūros ir edukacijos poreikiams potencialą – sutvarkytame ir pritaikytame kultūros paveldo objekte gali įsikurti bendruomenės centras, menų inkubatorius, mokykla, kultūros įstaiga ar kita bendruomenei reikalinga įstaiga ar organizacija. Svarbu pritaikyti kultūros paveldo objektus šiuolaikiniams visuomenės ir (arba) vietos bendruomenės poreikiams, išlaikant pusiausvyrą tarp kultūros paveldo objektų aktualaus / modernaus pritaikymo ir jų autentiškumo išsaugojimo. Būtent šioje srityje savivaldybės lyderystė būtų ypač reikalinga.

Kultūros paveldo potencialas yra didelis, tik nepilnai išnaudojamas ir šiuo metu kai kuriose savivaldybėse nėra tinkamai įvertintas. Tinkamas paveldo įveiklinimas, naujų darbo vietų sukūrimas (paveldas turi didelį potencialą naujų darbo vietų kūrimui įveiklinant objektą) gali būti vienas iš pagrindinių būdų spręsti neigiamą demografinių pokyčių poveikį miestuose ir kaimo vietovėse. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pastaruoju metu auga vietinis (ypač savaitgalinis) turizmas, taip pat keliavimas kultūros kelių maršrutais, todėl savivaldybėse reikėtų aktyviau spręsti rinkodaros ir lankytojų aptarnavimo bei susisiekiimo infrastruktūros vystymo klausimus dėl kultūros paveldo.

Visuomenė ne visada suvokia paveldo kultūrinę vertę, netapatina savo šeimos, giminės ir tautos istorijos su kultūros paveldu, todėl nejaučia poreikio kultūros paveldo objektus išsaugoti ateities kartoms. Problema ypač aktuali Lietuvos kaimuose ir miesteliuose, kur senuosius statinius įsigiję savininkai juose negyvena ir (arba) nepakankamai rūpinasi jų išsaugojimu ir atvėrimu platesnei visuomenės daliai. Dažniausiai neturėdami būtinų žinių ir sąsajų su vietove, naujieji paveldo savininkai istorinius statinius drastiškai rekonstruoja, naudodami ne tradicines, o naujas, tam ne visuomet pritaikytas medžiagas. Kultūros paveldo statinių savininkai dažnai neturi įgūdžių (arba tokie įgūdžiai labai silpni), kurių reikia tinkamai saugoti, tvarkyti ir pritaikyti šiuolaikinėms gyvenimo ir veiklos sąlygoms kultūros paveldo

objektus. Kultūros paveldo objektų aktualizavimas turėtų apimti šių objektų rinkodarą, visuomenės švietimą, informavimą apie kultūros paveldo vertę ir reikšmę, objektų žinomumo, populiarumo didinimą bei objekto prieinamumo, atvirumo visuomenei, lankytojams užtikrinimą.

Siekiant paskatinti nekilnojamojo kultūros paveldo objektų savininkus (valdytojus) aktyviau tvarkyti valdomus nekilnojamojo kultūros paveldo objektus yra būtina sukurti finansinių ir nefinansinių paskatų valstybinę ir savivaldybės sistemas. Kaip nefinansines paskatas rekomenduojama taikyti aktyvias paveldosaugos specialistų konsultacijas, metodinę pagalbą, pagalbą surandant galimus finansavimo šaltinius ir pritraukiant lankytojus. Viena aktualiausių nefinansinių paskatų yra savalaikės, išsamios konsultacijos tvarkybos darbų klausimais ir tvarkybos darbus kontroliuojančių institucijų drastiško požiūrio „viskas arba nieko“ keitimas ieškant kompromisinių sprendimų ir dialogo su savininkais / valdytojais. Kultūros paveldo objekto tvarkyba ir pritaikymas turėtų vykti stengiantis suderinti vertingųjų savybių maksimalų išsaugojimą ir investuotojo planuojamą veiklą. Rekomenduojama nekilnojamojo kultūros paveldo objektų savininkams sukurti konsultacinius krepšelius, susidedančius iš individualių konsultacijų ir techninės pagalbos parengiant tvarkybos ir techninius projektus ir pan. Rekomenduojama gerinti svarbios tvarkybos informacijos prieinamumą, t. y. parengti paveldo objekto savininko atmintinę (vadovą) bei trūkstamą metodinę informaciją, savivaldybės svetainėje skelbti visus su paveldo tvarkyba susijusius dokumentus.

Siekiant spręsti nekilnojamojo kultūros paveldo objektų tvarkybai reikalingų lėšų akumuliacijos problemą, rekomenduojama taikyti finansines paskatas objektų savininkams / valdytojams: lengvatines paskolas, dalinį tvarkybos darbų finansavimą ir / ar dalinį tvarkybos darbų išlaidų kompensavimą iš savivaldybės biudžeto, vertingųjų savybių nustatymo išlaidų kompensavimą, o taip pat nekilnojamojo turto, žemės mokesčio ar kitas lengvatas. Siūlomos finansinės paskatos paveldo objektų savininkams / valdytojams padėtų sukaupti objekto tvarkybai reikalingus finansinius išteklius, sumažintų tvarkybos darbų finansinę naštą ir leistų pagreitinoti tvarkybos procesus.

Efektyviai finansinių ir nefinansinių paskatų sistemai yra reikalingi keli svarbiausi dalykai: *viešosios politikos lygiu* – nuostatos dėl nekilnojamojo paveldo objektų (pastatų) panaudojimo, kaip pagrindinės jų išsaugojimo ateities kartoms galimybės įtvirtinimas (iš esmės pagrindinio veiklos vertinimo kriterijaus), ilgalaikiu ir plačiu požiūriu į paveldo objektų išsaugojimą ir aktualizavimą grįsta (suvestinė) programa; funkcijų ir reglamentavimo išgryninimas ir supaprastinimas; paslaugų teikimo reikšmingas pagerinimas bei dėmesys paveldo objektų savininkams; *politiniu ir instituciniu lygiu* – deramas valstybės dėmesys bei lyderystė ir bendradarbiavimas, siekiant administracinės kultūros pokyčio valstybinėse paveldo apsaugos institucijose ir savivaldybių paveldosaugos padaliniuose; *resursų lygiu* – gebėjimų valstybiniame sektoriuje ir savivaldybių administracijose sustiprinimas bei tam tikri papildomi viešieji finansiniai ištekliai / paskatos ir finansinių išteklių sutelkimas kultūros paveldo objektų ir su jais susijusių teritorijų bei infrastruktūros kompleksinei tvarkybai; *duomenų lygiu* – nekilnojamojo paveldo objektų tyrimų, apskaitos, stebėsenos sistemų tobulinimas.

Lietuva, atkūrusi nepriklausomybę ir tapusi Europos Sąjungos nare, siekia ekonominės, socialinės bei kultūrinės gerovės ir kuria modernią visuomenę. Tai lėmė labai sparčius fizinės aplinkos pokyčius ir kartu daugybę konfliktų tarp apsaugos ir plėtros, tarp to, kad sena ir nauja. Atkreipiant dėmesį į miestų / miestelių istorinių centrų ekonominį potencialą, gerinant gyvenimą juose, didinant turistinį jų patrauklumą bei konkurencingumą, būtina suprasti, kad ekonominė sėkmė miestui / miesteliui taip pat būtina, kaip ir kultūros paveldo apsauga, o besąlygiškas seno keitimas nauju nėra demokratinis atributas ir ne išeitis sprendžiant ekonomines, socialines ir estetiškes miestų istorinių centrų problemas. Bendras urbanistikos ir paveldosaugos uždavinys XXI a. – rasti tinkamą vietą naujai vertei miestų/miestelių istorinėse dalyse ir padėti visuomenei suvokti, ką paliko praeitis ir kokios yra šiandienos bei ateities miesto plėtros galimybės.

Padėka

Dėkojame visoms 60 Lietuvos savivaldybių, savo pateiktais duomenimis prisidėjusioms prie šio tyrimo.

